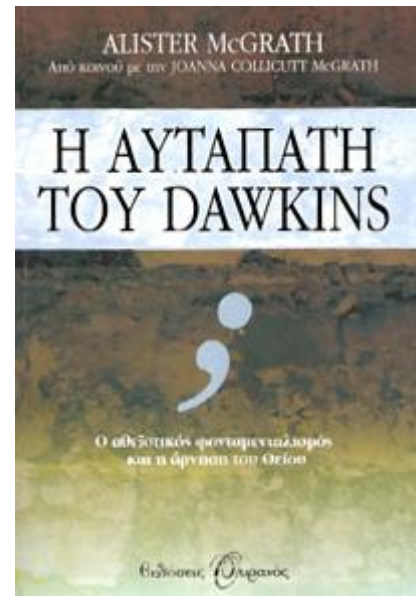

Περί της «αυταπάτης του Ντόκινς»

«Όταν παρήγγειλα το βιβλίο αυτό του Άλιστερ Μακ Γκραθ, δεν περίμενα με τίποτα, ότι θα αντίκριζα ένα τόσο υψηλό επίπεδο προσέγγισης του θέματος. Έχοντας υπ' όψιν το πραγματικά αστείο και φανατικό βιβλίο του Ντόκινς, που με μεγάλη δυσκολία καταφέρνει ένας σοβαρός άνθρωπος να διαβάσει, λόγω της ρηχότητας των επιχειρημάτων του, φανταζόμουν ότι και η απάντηση στο βιβλίο αυτό, θα ήταν εξ' ίσου ανιαρή, παραβιάζοντας “ανοικτές πύλες”. Όμως γελάστηκα!

Ο συγγραφέας του βιβλίου: “Η αυταπάτη του Ντόκινς”, αντιπαραθέτει στη μονομέρεια και στις αστειότητες του Ντόκινς, τη σοβαρότητα και την υπεύθυνη πληροφόρηση. Στη θρησκευτική υστερία της αθεϊστικής θρησκείας, την επιστημονική προσέγγιση, και στον λαϊκισμό τη σε βάθος διάκριση των ζητημάτων. Ενώ ο Ντόκινς αντιμετωπίζει τους αναγνώστες του ως ανόητους δέκτες οποιασδήποτε προχειρότητας, ο Άλιστερ Μακ Γκραθ τους αντιμετωπίζει με σεβασμό, και λαμβάνει υπ' όψιν του όλες τις παραμέτρους του κάθε θέματος, χωρίς να επιχειρεί (σαν τον Ντόκινς) να αλλοιώσει τα δεδομένα, για να βγάλει στημένα επιχειρήματα και συμπεράσματα.

Το ότι ο Άλιστερ θα εξέθετε τόσο ανεπανόρθωτα τις απόψεις του Ντόκινς, ήταν αναμενόμενο. Αυτό όμως που εκπλήσσει πραγματικά, είναι το πώς ο Άλιστερ, μέσα σε μόνο 150 σελίδες, εντοπίζει όλα τα αδύνατα σημεία του Ντόκινς, και τα απαντά με τέτοια οξυδέρκεια και πληρότητα.

Αν και τα κεφάλαια του βιβλίου αυτού, είναι μεστά νοήματος και βάθους, είναι εκπληκτική και χαρακτηριστική η ευκολία με την οποία ο συγγραφέας καταφέρνει να μεταδώσει στον αναγνώστη τα νοήματα, (κάτι στο οποίο και η εξαιρετική μετάφραση σίγουρα παίζει το δικό της ρόλο). Είναι εκπληκτική η ευκολία και η ικανοποίηση με την οποία διαβάζεται αυτό το βιβλίο, και μάλιστα ένα τέτοιου είδους βιβλίο!

Αντί ο συγγραφέας, να απαντάει λέξη προς λέξη στον Ντόκινς, (κάτι που θα έκανε

το βιβλίο του μάλλον κουραστικό και ογκώδες), με μεγάλη οξύνοια εντοπίζει τη ρίζα των σκέψεων του Ντώκινς, εξιχνιάζει τις πηγές του, (ακόμα και όταν ο Ντώκινς τις αποκρύπτει), και μαζί με μια ιστορική ανασκόπηση της κάθε βασικής ιδέας του Ντώκινς, όχι μόνο την καταρρίπτει θεαματικά, αλλά και προχωράει τις σκέψεις του στα όρια της σύγχρονης γνώσης για το κάθε επί μέρους ζήτημα. Η διαφορά επιπέδου μεταξύ του ΜακΓκραθ και του Ντώκινς, είναι τόσο εμφανής, που ο συγγραφέας, απαντώντας στον Ντώκινς, δίνει την εικόνα ενός υπομονετικού καθηγητή, που διορθώνει έναν κακό και αμελή μαθητή του Δημοτικού!

Καλώ ανεπιφύλακτα τον κάθε ενδιαφερόμενο, να διαβάσει αυτό το βιβλίο. Θα είναι στα χέρια κάθε πιστού ανθρώπου, ένα εργαλείο για βοήθεια διόρθωσης των στεβλών επιχειρημάτων του Αθεϊσμού, και μία αφορμή έμπνευσης και βαθιού στοχασμού, έστω και αν καταπιάνεται με κάτι τόσο ρηχό, όπως οι σκέψεις του Ντώκινς. Καλώ επίσης ανεπιφύλακτα και κάθε Αθεϊστή, να διαβάσει μαζί με τον Ντώκινς και τον Άλιστερ Μακ Γκραθ και να τους συγκρίνει. Ίσως έτσι καταλάβει τη διαφορά επιπέδου. Τη διαφορά του θρησκευτικού φανατισμού που εκπροσωπεί ο Ντώκινς, από την πραγματικά ορθολογική και επιστημονική προσέγγιση του θέματος. Μια τέτοια σύγκριση σίγουρα είναι σε θέση να αποδείξει σε κάθε νοήμονα άνθρωπο, τον πραγματικά αυταπατημένο!».

Ομολογώ, πως όταν διάβασα την άνωθεν «βιβλιοκριτική» της θεοσεβούς ΟΟΔΕ, για το αντιβιβλίο του πρώην άθεου και νυν χριστιανού, Άλιστερ ΜακΓκραθ, μου καρφώθηκε η επιθυμία -ή η περιέργεια αν θέλετε- να το διαβάσω ολόκληρο, για να διαπιστώσω κατά πόσο κατατροπώνει τον Ντόκινς, αν και τα αποσπάσματα που παρατέθηκαν εκεί, ήταν ενδεικτικά του όλου ύφους του βιβλίου.

Επειδή λοιπόν, έτυχε να πέσει στα χέρια μου αυτό το βιβλίο, σε ηλεκτρονική μορφή, κι επειδή είχα ήδη το βιβλίο του Ντόκινς, σκέφτηκα να κάνω λίγο πιο ενδιαφέρουσα και έντιμη την αντιπαράθεση: Να παραθέσω εδώ, όλα τα σημεία στα οποία απαντάει ο ΜακΓκράθ και ταυτόχρονα να είναι στην διάθεση του αναγνώστη το βιβλίο του Ρίτσαρντ Ντόκινς, στο οποίο απαντά ο ΜακΓκραθ, «Η περί Θεού αυταπάτη». Βεβαίως, επειδή δεν είναι δυνατόν να δημοσιευθεί σε ένα άρθρο ολόκληρο το βιβλίο, παρατίθεται το «ζουμί» των απαντήσεων του ΜακΓκραθ, με εκτενή αποσπάσματα. Ωστόσο, επειδή κάποιος μπορεί να εξαπολύσει την κατηγορία ότι με την επιλεκτική παράθεση κειμένου, ενδέχεται να αδικείται ο ΜακΓκραθ, στο τέλος του κειμένου, επισυνάπτεται ολόκληρο το βιβλίο, για όποιον έχει αμφιβολίες, επιφυλάξεις, ή θέλει να το διαβάσει ολόκληρο.

Προηγουμένως όμως, μερικές παρατηρήσεις, τόσο πάνω στο βιβλίο, όσο και στην «βιβλιοκριτική»...

Το βιβλίο, όσο κι αν θέλει να προϊδεάσει θετικά ο «βιβλιοκριτικός», είναι όντως ανούσιο, κουραστικό και βαρετό. Ο συγγραφέας επιδίδεται σε απεραντολογίες και φλύαρες «βαθυστόχαστες» αναλύσεις, βυθίζοντας στην σύγχυση ακόμη και το καλοπροαίρετο αναγνωστικό κοινό και αποφεύγοντας να σηκώσει μέχρι πάνω το γάντι. Το ότι ο ΜακΓκραθ δεν απαντάει σημείο προς σημείο στον Ντόκινς, αλλά συμπυκνώνει τις απαντήσεις του, μπορεί να ερμηνευθεί ποικιλότροπα. Μπορεί ο «βιβλιοκριτικός» της ΟΟΔΕ, να βλέπει σ' αυτό μια «διαφορά επιπέδου», αλλά κάποιος άλλος, θα μπορούσε να διακρίνει, διαβάζοντας ολόκληρο το βιβλίο, μια αντικειμενική αδυναμία του συγγραφέα να συγκρουστεί κατά μέτωπο με τον Ντόκινς. Κι αυτό γίνεται φανερό, καθώς στις περισσότερες απαντήσεις του ο ΜακΓκραθ, δεν χρησιμοποιεί επιχειρήματα από το θεολογικό του οπλοστάσιο, αλλά τα ψάχνει στην αντίπερα όχθη: Τους έχοντες ενστάσεις ή διαφωνούντες με τον Ντόκινς επιστήμονες -και μη. Κι όταν δεν το κάνει αυτό, απλά πετάει τη μπάλα στην εξέδρα. Ουσιαστικά, το βιβλίο απευθύνεται σε όσους ψάχνουν απεγνωσμένα ένα στήριγμα για να σταθούν απέναντι σ' αυτά που λέει ο Ντόκινς -θα έλεγα μάλλον, ότι είναι καθαρά θέμα αυθυποβολής το να πειστούν ότι το βιβλίο είναι «κόλαφος».

Φυσικά, επειδή αυτή η άποψη είναι υποκειμενική, το κατά πόσο το καταφέρνει, θα πρέπει να το διαπιστώσει ο καθένας μόνος του, προχωρώντας στην ανάγνωση ...

Εισαγωγή

Η «περί Θεού αυταπάτη», έχει αναδείξει τον Ντόκινς ως τον πιο καταξιωμένο απολογητή του Αθεϊσμού στον κόσμο· έναν απολογητή που εξαπολύει κριτική ενάντια σε κάθε μορφή θρησκείας. Δραστηριοποιείται με σκοπό τη μεταστροφή των αναγνωστών του. *«Εάν αυτό το βιβλίο λειτουργήσει έτσι όπως θέλω, οι θρησκευόμενοι αναγνώστες που θα το πιάσουν στα χέρια τους θα πρέπει να γίνουν αθεϊστές αμέσως μόλις το κλείσουν».* Όχι, βέβαια, πως θεωρεί ότι κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα πιθανόν· σε τελική ανάλυση, *«όσοι είναι πέρα για πέρα πιστοί έχουν αναπτύξει ανοσία απέναντι στα επιχειρήματα».*

[...] Στο τέλος της δεκαετίας του '60 ήμουν αθεϊστής και θυμάμαι ότι ανυπομονούσα για τον θάνατο της θρησκείας με μια δόση σκοτεινής

ευχαρίστησης. Μεγάλωσα στη Βόρεια Ιρλανδία και ήξερα από θρησκευτικές εντάσεις και βιαιότητες από πρώτο χέρι. Στο ελεύθερα σκεπτόμενο μυαλό μου η λύση ήταν προφανής. Ξεφορτωθείτε τη θρησκεία και αυτού του είδους οι εντάσεις και βιαιότητες θα ξεριζώνονταν. Το μέλλον φάνταζε φωτεινό και άθεο. Από τότε δύο πράγματα έχουν αλλάξει. Εν πρώτοις, η θρησκεία έχει επανακάμψει. Αποτελεί πια ένα τόσο σημαντικό στοιχείο του σημερινού κόσμου, που φαίνεται περίεργο όταν σκεπτόμαστε πως μόλις πριν από μία γενιά ο θάνατος της είχε προβλεφθεί με τόση σιγουριά.

[...] Ο Θεός όχι μόνο δεν είναι «νεκρός» -όπως πρόωρα είχε διακηρύξει ο Γερμανός φιλόσοφος Νίτσε- αλλά, τουναντίον, δεν φαίνεται ποτέ να υπήρξε περισσότερο ζωντανός. Κατά δεύτερον -λιγότερο σημαντικό- έχει αλλάξει η δική μου στάση. Αν και ήμουν παθιασμένα και ολοκληρωτικά πεπεισμένος για την αλήθεια και τη σπουδαιότητα του αθεϊσμού στα νιάτα μου, βρέθηκα στη συνέχεια να έχω πειστεί ότι ο Χριστιανισμός ήταν μια πολύ πιο ενδιαφέρουσα και διανοητικώς πιο προκλητική κοσμοθεωρία εν συγκρίσει προς τον Αθεϊσμό. Πάντα εκτιμούσα την ελεύθερη σκέψη και τη δυνατότητα εξέγερσης ενάντια σε κάθε είδος ορθοδοξίας σε μια δεδομένη εποχή. Δεν υποψιαζόμουν, όμως, ποτέ το που θα μπορούσε να με οδηγήσει η ελεύθερη σκέψη μου.

[...] Ο Ντόκινς, ο οποίος επί του παρόντος είναι καθηγητής της Ευρείας Κατανόησης της Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, υποστηρίζει ότι οι φυσικές επιστήμες, και ειδικά η εξελικτική βιολογία, αντιπροσωπεύουν μια διανοητική υπερταχεία προς τον Αθεϊσμό -όπως ακριβώς την αντιπροσώπευαν γι' αυτόν και στα νιάτα του. Όσον αφορά τη δική μου περίπτωση, εγώ ξεκίνησα ως ένας αθεϊστής που στη συνέχεια έγινε χριστιανός -το εντελώς αντίθετο από το διανοητικό ταξίδι του Ντόκινς. Στην αρχή είχα την πρόθεση να δαπανήσω τη ζωή μου στην επιστημονική έρευνα, αλλά διαπίστωσα ότι η γνωριμία μου με τον Χριστιανισμό με οδήγησε στην επισταμένη μελέτη της ιστορίας και των ιδεών του. Έλαβα το διδακτορικό μου στη Μοριακή Βιοφυσική ενώ εργαζόμουν στα οξφορδιανά εργαστήρια του καθηγητή σερ Τζορτζ Ράντα, αλλά μετέπειτα εγκατέλειψα την ενεργή επιστημονική έρευνα για να σπουδάσω θεολογία.

[...] Όταν διάβασα το «Η περί Θεού αυταπάτη», λυπήθηκα και ταυτόχρονα αναστατώθηκα. Πώς, αναρωτήθηκα, μπορούσε ένας τόσο ταλαντούχος εκλαϊκευτής των φυσικών επιστημών, ο οποίος κάποτε διακατεχόταν από ένα τόσο παθιασμένο ενδιαφέρον για την αντικειμενική ανάλυση των δεδομένων μαρτυριών, να μετατραπεί σ' έναν τόσο επιθετικό αντιθρησκευτικό

προπαγανδιστή, κάποιον που δείχνει τόσο ξεκάθαρα την αδιαφορία του απέναντι στις μαρτυρίες που δεν προσφέρονται προς υποστήριξη των θέσεών του; Γιατί παραποιούνται τόσο φρικτά οι φυσικές επιστήμες σε μια προσπάθεια να προωθηθεί ο αθεϊστικός φονταμενταλισμός; Δεν διαθέτω την παραμικρή εύλογη εξήγηση. Όπως τόσο πολλοί από τους αθεϊστές φίλους μου, απλούστατα δεν μπορώ να καταλάβω τη φοβερή επιθετικότητα που ο Ντόκινς δείχνει προς τη θρησκεία. Για τον Ντόκινς η θρησκεία είναι ότι το κόκκινο πανί για τον ταύρο - προκαλεί όχι μόνο μια επιθετική στάση, αλλά πολύ περισσότερο μια στάση που σκορπίζει στους τέσσερις ανέμους τους συνήθεις επιστημονικούς κανόνες περί εξουχιστικής ακρίβειας και εντιμότητας. Ενώ αυτό το πικρόχολο βιβλίο είναι γραμμένο με ρητορικό πάθος και ισχύ, η δριμύτητα των θέσεών του απλώς αποκρύπτει τα τετριμμένα, αδύναμα και επαναλαμβανόμενα επιχειρήματά του.

Απαντώντας στον Ντόκινς

[...] Είναι σαφές ότι χρειάζεται να δοθεί κάποια απάντηση στο «Η περί Θεού αυταπάτη», κι αυτό διότι, αν μη τι άλλο, η απουσία μιας απάντησης ενδέχεται να πείσει κάποιους ότι δεν μπορεί να δοθεί καμία απάντηση. Πώς όμως θα πρέπει να απαντήσει κάποιος; Μια προφανής απάντηση θα ήταν η εξής: Μέσω ενός εξίσου επιθετικού, ανακριβούς βιβλίου, το οποίο θα γελοιοποιεί τον Αθεϊσμό, παραμορφώνοντας τις ιδέες του και παρουσιάζοντας τους τσαρλατάνους του σαν να ήταν άγιοι του. Κάτι τέτοιο, όμως, θα ήταν άστοχο και αντιπαραγωγικό, για να μην πούμε και διανοητικώς ανειλικρινές.

[...] Θα ήταν απερίγραπτα βαρετό να αντικρούσει κάποιος αυτή την εξαιρετικά επιλεκτική επίκληση των μαρτυριών και θα οδηγούσε απλούστατα σ' ένα απελπιστικά ανιαρό βιβλίο που θα φάνταζε στα μάτια μου χολωμένο και αντιδραστικό. Καθεμιά από τις παραμορφώσεις και τις εμφατικές διατυπώσεις του Ντόκινς μπορεί να αμφισβητηθεί και να διορθωθεί. Παρ' όλα αυτά, ένα βιβλίο που απλώς θα πρόσφερε μια σειρά από διορθώσεις θα ήταν κατατονικά ανιαρό. Υποθέτοντας ότι ο Ντόκινς δείχνει την ίδια εμπιστοσύνη σε όλα τα σημεία του βιβλίου του, θα αρκεστώ απλά να τον αμφισβητήσω σε ορισμένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά, αφήνοντας τους αναγνώστες να εξαγάγουν τα δικά τους συμπεράσματα σχετικά με τη συνολική εγκυρότητα των μαρτυριών και της κρίσης του.

[...] Υποθέτω πως αυτό το βιβλίο θα διαβαστεί κυρίως από χριστιανούς που θέλουν να ξέρουν τι να λένε σε όσους φίλους τους έχουν διαβάσει το «Η περί Θεού αυταπάτη» και αναρωτιούνται για το εάν οι πιστοί είναι όντως τόσο

διεστραμμένοι, εκφυλισμένοι και ανεγκέφαλοι όσο τους παρουσιάζει το εν λόγω βιβλίο. Ελπίζω, εντούτοις, ότι το αναγνωστικό κοινό του θα συμπεριλάβει αθεϊστές των οποίων το μυαλό δεν εξαντλείται σ' ένα μοτίβο αυτόματων ανακλαστικών τύπου Ντόκινς. Υπάρχον πολλοί που αυταπατώνται σχετικά με τον Θεό και κάποτε υπήρξα ένας από αυτούς.

[...] Δεν προβαίνω σε παρεκβάσεις ή παράπλευρα θέματα. Ο σκοπός του είναι ένας και μοναδικός: Η αποτίμηση της εγκυρότητας της κριτικής που ασκεί ο Ντόκινς στην περί Θεού πίστη. Αν και είναι γραμμένο στο πρώτο πρόσωπο, για ιστορικούς και υφολογικούς λόγους, οι απόψεις και τα επιχειρήματα που εκτίθενται ανήκουν και στους δύο συγγραφείς. Αρκετά όμως με την εισαγωγή. Ας στραφούμε αμέσως στα θέματα του «Η περί Θεού αυταπάτη».

Αυταπατώμεθα σχετικά με τον Θεό;

Ο Θεός είναι μια αυταπάτη -ένας «ψυχωτικός παραβάτης» που εφευρέθηκε από τρελούς και αυταπατώμενους ανθρώπους. Αν και ο Ντόκινς δεν προσφέρει ένα αυστηρό ορισμό περί αυταπάτης, εννοεί σαφώς μια πεποίθηση που δεν στηρίζεται σε μαρτυρίες, ή, το χειρότερο, που εξαφανίζεται ενόψει μαρτυριών.

Η πίστη είναι «η τυφλή εμπιστοσύνη μπροστά στην απουσία μαρτυριών, ακόμα και σε πείσμα των μαρτυριών». Πρόκειται για μια «διαδικασία το μη σκέπτεσθαι», για κάτι το «κακό, ακριβώς επειδή δεν απαιτεί νομιμοποίηση και δεν ανέχεται κανένα επιχείρημα».

Αυτοί οι περιεκτικοί ορισμοί περί πίστης είναι συνυφασμένοι στο κοσμοείδωλο του Ντόκινς και επαναλαμβάνονται με εμμονή σε όλη την έκταση των γραπτών του. Δεν έχουμε να κάνουμε μ' έναν χριστιανικό ορισμό περί πίστης, αλλά με κάποιον που έχει επινοηθεί από τον Ντόκινς για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς της πολεμικής του. Προσδιορίζει απευθείας αυτούς που πιστεύουν στον Θεό ως ανθρώπους που έχουν απολέσει την επαφή τους με την πραγματικότητα, ως εκείνους που αυταπατώνται. Ο Ντόκινς σημειώνει ορθώς το πόσο σημαντική είναι η πίστη για τους ανθρώπους. Αυτό που πιστεύεις έχει πολύ μεγάλη επιρροή στη ζωή και τη σκέψη σου. Ως εκ τούτου, είναι ακόμα πιο σημαντικό -αυτό τουλάχιστον υποστηρίζεται- να υποβάλλουμε την πίστη σε κριτικό και αυστηρό έλεγχο. Οι αυταπάτες πρέπει να ξεσκεπάζονται και στη συνέχεια να εγκαταλείπονται. Συμφωνώ πλήρως.

[...] Ο Ντόκινς έχει δίκιο: Οι πεποιθήσεις είναι καίριας σημασίας. Στηρίζουμε τη

ζωή μας πάνω σ' αυτές. Ακόμα θυμάμαι την αναταραχή που βίωσα όταν έκανα τη διανοητικώς επώδυνη -αλλά και καρποφόρα- μετάβαση από τον Αθεϊσμό στον Χριστιανισμό. Κάθε στοιχείο της πνευματικής μου σκευής έπρεπε να επαναδιευθετηθεί. Ο Ντόκινς έχει δίκιο -και μάλιστα αδιαφιλονίκητα- όταν απαιτεί να μη στηρίζουμε τη ζωή μας σε αυταπάτες. Όλοι χρειάζεται να εξετάζουμε τις πεποιθήσεις μας, ειδικά όταν είμαστε τόσο αφελείς που νομίζουμε ότι δεν έχουμε καν πεποιθήσεις. Αναρωτιέμαι, όμως: Ποιος είναι αυτός που πραγματικά αυταπατάται σχετικά με τον Θεό;

Η πίστη είναι παιδαριώδης

Όπως γνωρίζει, οποιοσδήποτε είναι εξοικειωμένος με την αντιθρησκευτική πολεμική, μια επαναλαμβανόμενη αθεϊστική κριτική κατά της θρησκευτικής πίστης αποτελεί κάτι το παιδαριώδες -μια παιδική αυταπάτη που όφειλε να έχει εξαφανιστεί μόλις έφτασε η ανθρωπότητα στην ωριμότητά της. Καθ' όλη τη διάρκεια της καριέρας του, ο Ντόκινς έχει αναπτύξει μια παρόμοια κριτική, αντλώντας από μια αθεϊστική αναλογία με μακρά παράδοση. Στα παλαιότερα έργα του τόνιζε ότι η πίστη στον Θεό ισοδυναμεί με την πίστη στον Άη Βασίλη και στη Νεράιδα των Δοντιών. Στις τελευταίες περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με παιδιάστικες πεποιθήσεις που τις εγκαταλείπει κάποιος αμέσως μόλις καταστεί ικανός να σκέπτεται βασισμένος σε μαρτυρίες. Το ίδιο και η περίπτωση του Θεού. Είναι προφανές, έτσι δεν είναι;

[...] Πίστευα στον Άη Βασίλη ως την ηλικία των πέντε (αν και, ενήμερος για τα καλά που συνεπαγόταν αυτή η πίστη, άφησα τους γονείς μου να νομίζουν ότι τον έπαιρνα στα σοβαρά μέχρι πολύ αργότερα). Άρχισα να πιστεύω στον Θεό μόνο όταν πήγα στο πανεπιστήμιο. Αυτοί που χρησιμοποιούν το εν λόγω επιχείρημα περί παιδικότητας θα πρέπει να εξηγήσουν το λόγο για τον οποίο τόσο πολλοί άνθρωποι ανακαλύπτουν τον Θεό πολύ αργότερα στη ζωή τους και δεν θεωρούν, ασφαλώς κάτι τέτοιο έκφραση κάποιας παλινδρόμησης, διαστροφής κι εκφυλισμού. Ένα πρόσφατο καλό παράδειγμα είναι ο Άντον Φλιου (γεν. 1923), ο γνωστός αθεϊστής φιλόσοφος που άρχισε να πιστεύει στον Θεό στα ογδόντα του.

Εντούτοις, το «Η περί Θεού αυταπάτη» είναι αναμφίβολο σωστό όταν διατυπώνει επιφυλάξεις σχετικά με την κατήχηση των παιδιών εκ μέρους των γονιών τους. Το αθώο μυαλό τους διαφθείρεται από τους ενήλικους, που στουμπώνουν τα παιδιά με τις ολέθριες και ταυτόχρονα γελοίες θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Ο Ντόκινς υποστηρίζει ότι η βιολογική διαδικασία της φυσικής επιλογής χτίζει το παιδικό μυαλό έτσι ώστε να έχει την τάση να πιστεύει οτιδήποτε του λένε οι

γονείς ή άλλοι ενήλικοι. Αυτό, ισχυρίζεται, κάνει τα παιδιά επιρρεπή στο να εμπιστεύονται οτιδήποτε τους λένε οι γονείς τους, όπως στην περίπτωση του Άη Βασίλη. Αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που εμπλέκονται στη διατήρηση της θρησκευτικής πίστης μεταξύ των ανθρώπων, ενώ θα έπρεπε να έχει εξαλειφθεί εδώ και αιώνες. Σπάστε τον μεταξύ των γενεών κύκλο της μεταβίβασης των θρησκευτικών ιδεών και αμέσως θα πάψει όλη αυτή η ανοησία. Η ανατροφή των παιδιών εντός μιας θρησκευτικής παράδοσης -προτείνει ο Ντόκινς- αποτελεί μια μορφή παιδικής κακοποίησης.

[...] Δεν προτίθεμαι να φανώ αγενής, αλλά όλη αυτή η προσέγγιση ηχεί ενοχλητική σαν τα αντιθρησκευτικά προγράμματα που είχαν ενσωματωθεί στη σοβιετική εκπαίδευση κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, προγράμματα που βασίζονταν σε μάντρας όπως «η επιστήμη έχει αναιρέσει τη θρησκεία», «η θρησκεία αποτελεί δεισιδαιμονία» και άλλα παρόμοια. Είναι πράγματι αναγκαίο για μια κοινωνία να αναστοχαστεί πάνω στο θέμα της εκπαίδευσης των παιδιών της. Ωστόσο, κανένας δεν μπορεί να επιχειρηματολογήσει υπέρ της επιβεβλημένης ανατροφής τους βάσει των αγαπημένων δογμάτων και διαστρεβλώσεων του Ντόκινς. Αυτό που κρίνεται αναγκαίο είναι να τους πει κάποιος, με εντιμότητα και ακρίβεια, τι ακριβώς διδάσκει ο Χριστιανισμός, παρά να υποβληθούν στις γελοίες παραμορφώσεις της χριστιανικής θεολογίας που βρίθουν στο προπαγανδιστικό κείμενο του. Η «περί Θεού αυταπάτη, περισσότερο χάρη στις ανεπάρκειες παρά χάρη στα δυνατά της σημεία, ενισχύει την ανάγκη για μια υψηλής ποιότητας θρησκευτική αγωγή στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας· μια θρησκευτική αγωγή που θα αντικρούει τις ακατέργαστες καρικατούρες, τις στερεοτυπικές προκαταλήψεις και τις ωμές παραμορφώσεις τις οποίες σκορπά τώρα ο αθεϊστικός φονταμενταλισμός.

[...] Ο Ντόκινς παραθέτει ασμένως τις απόψεις του φίλου τον Νικόλας Χάμφρεϊ, ο οποίος προτείνει να μην επιτρέπεται στους γονείς να διδάσκουν τα παιδιά τους την «κυριολεκτική αλήθεια της Βίβλου», όπως δεν επιτρέπεται «να βγάζουν τα δόντια των παιδιών τους με γροθιές». Αν ο Χάμφρεϊ θέλει να είναι συνεπής εν προκειμένω, τότε θα πρέπει να είναι εξίσου εξαγριωμένος με εκείνους που πλασάρουν τις παραμορφώσεις τους περί θρησκείας σαν να ήταν αλήθειες. Αναρωτιέμαι αν θα δεχόταν πως οι γονείς που διαβάζουν στα παιδιά τους το «Η περί Θεού αυταπάτη» κακοποιούν επίσης παιδιά τους. Ή μήπως διαπράττεις κακοποίηση μονάχα όταν επιβάλλεις θρησκευτικές και όχι αντιθρησκευτικές διδασκαλίες και αυταπάτες;

Η πίστη είναι παράλογη

[...] Ο Ντόκινς επιμένει ότι η χριστιανική πίστη είναι μια «μετά επιμονής εσφαλμένη πεποίθηση, η οποία υποστηρίζεται εις πείσμα ισχυρών αρνητικών μαρτυριών». Το πρόβλημα είναι πώς να πείσεις «τους πέρα για πέρα πιστούς» ότι ο Αθεϊσμός είναι σωστός, όταν οι ίδιοι αυταπατώνται τόσο πολύ σχετικά με τη θρησκεία που διαθέτουν και έχουν ανοσία έναντι όλων των μορφών ορθολογικής επιχειρηματολογίας. Ως εκ τούτου, η πίστη είναι ουσιαστικά και αμετάτρεπτα παράλογη. Προς υποστήριξη της θέσης του, ο Ντόκινς έχει αναζητήσει εκείνους τους χριστιανούς θεολόγους που πιστεύουν ότι μπορούν να βεβαιώσουν αυτό το θεμελιωδώς εκφυλισμένο γνώρισμα της θρησκευτικής πίστης. Σε παλαιότερα γραπτά του, υποστήριξε ότι ο χριστιανός συγγραφέας του τρίτου αιώνα, Τερτυλλιανός, είπε κάποια ιδιαιτέρως χαζά πράγματα, όπως: «Πρέπει οπωσδήποτε να το πιστέψει κάποιος διότι είναι παράλογο». Η άποψη αυτή απορρίπτεται ως τυπική θρησκευτική ανοησία. «Με τον τρόπο αυτό ψεύδεται η παράνοια». Τώρα πια δεν παραθέτει αυτή την άποψη -χαίρομαι που το λέω- αφότου τόνισα ότι ο Τερτυλλιανός δεν είπε στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο. Ο Ντόκινς είχε πέσει στην παγίδα που λέγεται «δεν ελέγχω τις πηγές μου» και απλά επαναλάμβανε ό,τι είχαν πει παλαιότεροι αθεϊστές συγγραφείς. Εντούτοις, πρόκειται για άλλο ένα ανησυχητικό παράδειγμα της ατελείωτης επανάληψης παρωχημένων επιχειρημάτων, που έχει γίνει τόσο χαρακτηριστική στην περίπτωση του Αθεϊσμού στην εποχή μας.

[...] Στο «Η περί Θεού αυταπάτη παραθέτει λίγα επιλεγμένα τσιτάτα από το Γερμανό προτεστάντη θεολόγο του δέκατου έκτου αιώνα, Μαρτίνο Λούθηρο, τα οποία έχει αντλήσει από το Διαδίκτυο, και φανερώνουν το άγχος του Λούθηρου σχετικά με το λόγο στο πλαίσιο της ζωντανής πίστης. Δεν γίνεται καμία προσπάθεια όμως να αποσαφηνιστεί τι εννοεί ο Λούθηρος με τον όρο «λόγο» και πώς διαφοροποιείται από αυτό που ο Ντόκινς εκλαμβάνει ως την αυτονόητη σημασία του όρου. Αυτό που στην πραγματικότητα έλεγε ο Λούθηρος ήταν ότι ο ανθρώπινος λόγος δεν μπορούσε ποτέ να κατανοήσει πλήρως ένα κεντρικό θέμα της χριστιανικής πίστης: Το γεγονός ότι ο Θεός προσφέρει στην ανθρωπότητα το θαυμαστό δώρο της λύτρωσης δίχως να απαιτεί από τους ανθρώπους να κάνουν πρώτα κάτι γι' αυτόν. Από μόνη της η ανθρώπινη κοινή λογική θα έβγαζε το συμπέρασμα ότι πρέπει να κάνεις κάτι για να κερδίσεις την εύνοια του Θεού -μια αντίληψη την οποία ο Λούθηρος θεωρούσε ότι αποτελεί ένα συμβιβασμό όσον αφορά το ευαγγέλιο της θείας ευσπλαχνίας, κάτι που καθιστούσε τη λύτρωση αντικείμενο εξαγοράς ή αξιουσύνης. Η ανεπαρκής εμπλοκή του με τον Λούθηρο

καταδεικνύει το πώς ο Ντόκινς εγκαταλείπει ακόμα και την επίφαση της αυστηρής έρευνας που στηρίζεται σε μαρτυρίες.

Επιχειρήματα περί της υπάρξεως του Θεού;

Ο Ντόκινς υποστηρίζει ότι η ύπαρξη ή η μη ύπαρξη του Θεού αποτελεί μια επιστημονική υπόθεση η οποία επιδέχεται ορθολογική απόδειξη. Στο βιβλίο «Ο τυφλός ωρολογοποιός», ο Ντόκινς παρουσίασε μια μεστή και αποτελεσματική κριτική των επιχειρημάτων του συγγραφέα του δέκατου ένατου αιώνα, Ουίλιαμ Πέιλι, περί της υπάρξεως του Θεού επί τη βάση της Βιολογίας. Εν προκειμένω βρισκόμαστε στα χωράφια του Ντόκινς και ως εκ τούτου γνωρίζει καλά για ποιο πράγμα μιλάει. Το συγκεκριμένο βιβλίο παραμένει το καλύτερο δείγμα της κριτικής τού εν λόγω επιχειρήματος που έχει ποτέ δημοσιευτεί. Η μόνη κριτική που θα ήθελα να διατυπώσω σ' αυτή την όψη του βιβλίου «Ο τυφλός ωρολογοποιός», είναι ότι οι ιδέες του Πέιλι ήταν τυπικές για την εποχή του και όχι για τον Χριστιανισμό στο σύνολο του, καθώς και ότι πολλοί χριστιανοί συγγραφείς εκείνης της εποχής είχαν θορυβηθεί με την προσέγγιση του Πέιλι, βλέποντάς την ως μια πρώτης τάξεως συνταγή για τον θρίαμβο του Αθεϊσμού. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για μένα, ότι ο Πέιλι θεωρούσε πως ο ίδιος «αποδείκνυε» κατά κάποιο τρόπο την ύπαρξη του Θεού, ενώ από την άλλη η εκτεταμένη κριτική του Πέιλι εκ μέρους του Ντόκινς στο συγκεκριμένο βιβλίο είναι δίκαιη ευγενική και ακριβής.

Στο «Η περί Θεού αυταπάτη», ο Ντόκινς στρέφει την προσοχή του σε άλλα παρόμοια «επιχειρήματα» που στηρίζονται στη φιλοσοφία της θρησκείας. Δεν είμαι σίγουρος ότι αυτό ήταν μια απολύτως σοφή κίνηση. Ξεκάθαρα είναι έξω από τα νερά του και επιτυγχάνει ελάχιστα με τη σύντομη και επιφανειακή ενασχόλησή του με τα εν λόγω μεγάλα και διαχρονικά ζητήματα, τα οποία συχνά δεν μπορούν να επιλυθούν απλώς με την εμπειρία. Η γενική στάση του φαίνεται πως είναι η εξής: «Ίδου πώς ένας επιστήμονας θα επέλυε αυτές τις φιλοσοφικές ανοησίες».

Για παράδειγμα, ο Ντόκινς διαφωνεί με τις προσεγγίσεις που ανέπτυξε ο Θωμάς ο Ακινάτης κατά τον δέκατο τρίτο αιώνα, γνωστές κατά παράδοση ως «πενταπλή οδός». Η γενική παραδοχή μεταξύ των φιλοσόφων της θρησκείας είναι ότι, ενώ τα επιχειρήματα αυτού του είδους δια φωτίζουν με ενδιαφέροντα τρόπο τα σχετικά ερωτήματα, δεν διευθετούν τίποτα. Αν και παραδοσιακά αναφέρονται ως «αποδείξεις περί της υπάρξεως του Θεού», αυτό δεν αποτελεί ακριβή περιγραφή. Το μόνο που κάνουν είναι να δείχνουν την εσωτερική συνέπεια της πίστης στον Θεό -με τον ίδιο τρόπο που τα κλασικά επιχειρήματα περί του Αθεϊσμού (όπως η περίφημη ιδέα του Λούντβιχ Φόιερμπαχ περί «προβολής» του Θεού: βλ. σελ. 68)

δείχνουν τη δική του εσωτερική συνέπεια, αλλά όχι τα αποδεικτικά θεμέλιά του. Η βασική γραμμή σκέψης που καθοδηγεί τον Ακινάτη είναι ότι ο κόσμος καθρεφτίζει τον Θεό ως δημιουργό του. Πρόκειται για μια υπόθεση, προερχόμενη από την πίστη, για την οποία ο Θωμάς υποστηρίζει ότι συνηχεί με ό,τι παρατηρούμε στον κόσμο. Επί παραδείγματι, τα σημάδια της τάξης που παρουσιάζει ο κόσμος μπορούν να εξηγηθούν βάσει της ύπαρξης του Θεού ως δημιουργού. Αυτή η προσέγγιση συναντάται ευρέως ακόμη σε χριστιανικά κείμενα, με σκοπό να υποστηριχθεί η άποψη ότι η πίστη στον Θεό «αρμόζει εμπειρικά» καλύτερα στον κόσμο εν συγκρίσει προς τις όποιες εναλλακτικές. Καθώς ο ίδιος ο Ντόκινς χρησιμοποιεί αλλού την ίδια προσέγγιση για να συστήσει τον Αθεϊσμό, πραγματικά δεν καταλαβαίνω γιατί θα έπρεπε να παραπονεθεί για το συγκεκριμένο επιχείρημα.

Σε κανένα σημείο ο Θωμάς δεν μιλάει για αυτές τις θέσεις σαν να επρόκειτο για «αποδείξεις» περί της υπάρξεως του Θεού. Μάλλον θα πρέπει να θεωρηθούν μαρτυρία σχετικά με την εσωτερική συνοχή της πίστης στον Θεό. Ο Ακινάτης ενδιαφέρεται να διερευνήσει τις ορθολογικές συνεπαγωγές της πίστης με τους όρους της εμπειρίας μας περί ομορφιάς, αιτιότητας, κ.ο.κ. Η πίστη στον Θεό πράγματι προϋποτίθεται· στη συνέχεια καταδεικνύεται ότι αυτή η πίστη εξηγεί ό,τι μπορεί να παρατηρηθεί εντός του κόσμου. Η ένδειξη ενός σχεδίου μπορεί να λειτουργήσει πειστικά, όχι αποδεικτικά, όσον αφορά το ρόλο της θείας δημιουργικότητας εντός του σύμπαντος. Ο Ντόκινς εκλαμβάνει εσφαλμένα μια εκ των υστέρων παρουσίαση της συνοχής της πίστης και της παρατήρησης ως μια εκ των προτέρων απόδειξη της πίστης -ένα εντελώς κατανοητό σφάλμα για όσους είναι νέοι σ' αυτόν το χώρο αλλά ένα σφάλμα που είναι ούτως ή άλλως σημαντικό. Ενώ ο Ντόκινς βλέπει την πίστη ως μια διανοητική ανοησία, οι περισσότεροι από εμάς γνωρίζουμε ότι υποστηρίζουμε πολλές πεποιθήσεις που δεν μπορούμε να αποδείξουμε ως αληθείς, αλλά οι οποίες είναι εντελώς λογικές. Ας μιλήσουμε λίγο με τεχνικούς όρους: Οι πεποιθήσεις μας ενδέχεται να είναι εύλογες, αλλά όχι και αποδεδειγμένες. Το σημείο αυτό δεν είναι ιδιαιτέρως δύσκολο ή σκοτεινό. Εδώ και πολλά χρόνια οι φιλόσοφοι της επιστήμης έχουν υποστηρίξει ότι υπάρχουν πολλές επιστημονικές θεωρίες που επί του παρόντος θεωρούνται αληθείς, αλλά οι οποίες ενδεχομένως να πρέπει να εγκαταλειφθούν στο μέλλον, καθώς προκύπτουν πρόσθετες μαρτυρίες ή αναπτύσσονται νέες θεωρητικές ερμηνείες. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα να πιστεύει κάποιος ότι επί του παρόντος η θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου είναι η καλύτερη εξήγηση των διαθέσιμων μαρτυριών, δίχως κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι είναι και αληθής.

Η ακραία απιθανότητα του Θεού

Ο Ντόκινς αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο σ' ένα συγκεκριμένο επιχείρημα -ή, καλύτερα, σε μια χαλαρή δέσμη από θέσεις- υπό τη γενική ένδειξη ότι «είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν υπάρχει Θεός». Αυτό το φλύαρο συνονθύλευμα έχει πολύ κακή δομή, προκαλώντας δυσκολία σε κάποιον να παρακολουθήσει το βασικό του επιχείρημα, το οποίο φαίνεται πως είναι μια προέκταση του ερωτήματος: «Ε, καλά, και τότε ποιος δημιούργησε τον Θεό;». «Όποιος Θεός είναι ικανός να σχεδιάσει οτιδήποτε θα πρέπει να είναι τόσο σύνθετος που να απαιτεί το ίδιο είδος εξήγησης και στη δική του περίπτωση. Ο Θεός εμπλέκεται σε μια ατελείωτη αναγωγή από την οποία δεν μπορεί να μας βοηθήσει να διαφύγουμε».

Ο Ντόκινς είναι ιδιαιτέρως χλευαστικός απέναντι στους θεολόγους που επιτρέπουν στον εαυτό τους «την αμφίβολη πολυτέλεια της αυθαίρετης επινόησης ενός τέλους σε μια άπειρη αναγωγή». Οτιδήποτε εξηγεί κάτι άλλο θα πρέπει το ίδιο να εξηγηθεί -και αυτή η εξήγηση με τη σειρά της χρειάζεται να εξηγηθεί κ.ο.κ. Δεν υπάρχει κανένας εύλογος τρόπος με τον οποίο να μπορεί να τερματιστεί αυτή η ατελείωτη αναγωγή των εξηγήσεων. Τι εξηγεί την εξήγηση; Ή, για να αλλάξω ελαφρώς τη μεταφορά, ποιος σχεδίασε τον σχεδιαστή;

Παρ' όλα αυτά, στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι το «ιερό δισκοπότηρο» των φυσικών επιστημών είναι η αναζήτηση της «μεγάλης ενοποιημένης θεωρίας», μιας «θεωρίας των πάντων». Γιατί μια τέτοια θεωρία θεωρείται τόσο σημαντική; Επειδή θα μπορεί να εξηγεί τα πάντα, δίχως η ίδια ν' απαιτεί ή να χρειάζεται κάποια εξήγηση. Το εξηγητικό πλαίσιο σταματά σ' αυτό ακριβώς το σημείο. Εάν τα απερίσκεπτα και απλουστευτικά επιχειρήματα του Ντόκινς είχαν κάποια βαρύτητα, τότε αυτή η μεγάλη επιστημονική αναζήτηση θα μπορούσε να απορριφθεί με μία φαινομενικά βαθυστόχαστη αλλά στην ουσία τετριμμένη ερώτηση: Τι εξηγεί τον εξηγητή;

[...] Ο Ντόκινς, λοιπόν, αναπτύσσει ένα επιχείρημα που έχει ελάχιστο νόημα, είτε στη σύντομη και βιαστική διατύπωσή του στο «Η περί Θεού αυταπάτη», είτε στις πιο εκτεταμένες εκδοχές του σε άλλα κείμενα.

[...] Το θέμα, λοιπόν, δεν είναι εάν ο Θεός είναι «πιθανός», αλλά εάν είναι «πραγματικός».

Ο Θεός των κενών

Στο «Η περί Θεού αυταπάτη» ο Ντόκινς ασκεί κριτική στη «Λατρεία των κενών».

Πρόκειται για αναφορά σε μια προσέγγιση της χριστιανικής αιτιολογητικής, η οποία αναδείχθηκε κυρίαρχη κατά τον δέκατο όγδοο και δέκατο ένατο αιώνα - λεγόμενη προσέγγιση του «Θεού των κενών». Στην απλούστερη μορφή της, υποστήριζε ότι σε μια φυσιοκρατική ή επιστημονική κατανόηση της πραγματικότητας υπήρχαν αναγκαστικά «κενά». Σε ορισμένα σημεία η περίφημη «Φυσική Θεολογία» (1801) του Ουίλιαμ Πέιλι χρησιμοποιεί επιχειρήματα αυτής της προσέγγισης. Υποστηρίχθηκε, λοιπόν, ότι πρέπει να υποθέσουμε πως υπάρχει ο Θεός έτσι ώστε ν' αντιμετωπιστούν τα κενά στην επιστημονική κατανόηση. Επρόκειτο για μια χαζή κίνηση και εγκαταλείφθηκε εξ ολοκλήρου κατά τον εικοστό αιώνα. Ο πρώτος καθηγητής της Θεωρητικής Χημείας στην Οξφόρδη, ο περίφημος μεθοδιστής λαϊκός ιεροκήρυκας Τσαρλς Κούλσον, την καταδίκασε με την εύγλωττη φράση «ο Θεός των κενών». Στη θέση της ζήτησε να μπει μια περιεκτική αποτίμηση της πραγματικότητας, οποία θα τόνιζε την εξηγητική ικανότητα της χριστιανικής πίστης στο σύνολο της και όχι μια καταφυγή σε όλο και πιο μικρά κενά. Η κριτική του Ντόκινς κατά εκείνων που «λατρεύουν τα κενά», παρά τις όποιες υπερβολές της, είναι και επαρκής και έγκυρη. Επομένως, θα πρέπει να τον ευχαριστήσουμε που μας βοήθησε να ξεφορτωθούμε αυτή την παρωχημένη και εσφαλμένη τροπή στην ιστορία της χριστιανικής απολογητικής. Πρόκειται, μάλιστα, για ένα καλό παράδειγμα του πώς ο διάλογος ανάμεσα σε επιστήμη και χριστιανική θεολογία μπορεί να οδηγήσει σε κάποια χρήσιμα αποτελέσματα.

Έχει αναιρέσει η επιστήμη τον Θεό;

Στο «Η περί Θεού αυταπάτη» υπόκειται μια διάχυτη πεποίθηση, ότι η επιστήμη έχει αναιρέσει τον Θεό. Αυτοί που συνεχίζουν να πιστεύουν στον Θεό είναι απλούστατα σκοταδιστικοί και δεισιδαίμονες αντιδραστικοί, οι οποίοι αρνούνται εντελώς τη νικηφόρα προέλαση των επιστημών, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν εξαφανίσει τον Θεό ακόμα και από τα απειροελάχιστα κενά της κατανόησης του σύμπαντος από την πλευρά μας. Ο Αθεϊσμός είναι η μοναδική εναλλακτική για τον σοβαρό, προοδευτικό και σκεπτόμενο άνθρωπο.

Τα πράγματα, όμως, δεν είναι τόσο απλά -και σχεδόν όλοι οι φυσικοί επιστήμονες στους οποίους έχω μιλήσει γι' αυτό το θέμα το ξέρουν καλά αυτό.

[...] Όπως σημείωσε ο Γκουλντ στο βιβλίο «Αιώνιοι Βράχοι», στηριζόμενος στις θρησκευτικές αντιλήψεις κορυφαίων εξελικτικών βιολόγων: «Ή οι μισοί από τους συναδέλφους μου είναι υπερβολικά ηλίθιοι ή, στην αντίθετη περίπτωση, η επιστήμη του δαρβινισμού είναι εντελώς συμβατή με τις συμβατικές θρησκευτικές

πεποιθήσεις -και εντελώς συμβατή με τον Αθεϊσμό». Όπως τόνισα στο βιβλίο «Ο Θεός του Ντόκινς», η παρατήρηση αυτή είναι δίκαιη και ευρέως αποδεκτή: Η φύση μπορεί να ερμηνευτεί με θεϊστικό ή με αθεϊστικό τρόπο, αλλά δεν απαιτεί κανέναν από τους δύο. Και οι δύο αποτελούν έγκυρες διανοητικές δυνατότητες για την επιστήμη.

Το γεγονός ότι ο κορυφαίος εξελικτικός βιολόγος της Αμερικής μπόρεσε να προβεί σε μια τέτοια δήλωση κάνει τον Ντόκινς έξω φρενών. Πώς μπορούσε να πει κάτι τέτοιο! Ο Ντόκινς απορρίπτει τις σκέψεις του Γκουλντ δίχως να τις εξετάσει με σοβαρότητα και προσοχή. «Απλώς δεν πιστεύω ότι ο Γκουλντ θα μπορούσε να εννοεί πολλά από όσα έγραψε στο “Αιώνιοι Βράχοι”». Αυτή η ομολογία πίστεως αποτελεί και την απάντηση του Ντόκινς. Απλούστατα δεν είναι δυνατόν. Ο Γκουλντ δεν έκανε τίποτε άλλο πέρα από το να αναδιατυπώσει την ευρέως υποστηριζόμενη άποψη ότι υπάρχουν όρια στην επιστήμη. Την ίδια άποψη, προς περαιτέρω εκνευρισμό από την πλευρά του Ντόκινς, συναντά κανείς και στο έξοχο βιβλίο του σερ Μάρτιν Ρις «Κοσμικό Ενδιαίτημα», το οποίο -με εντελώς εύλογο τρόπο- τονίζει ότι ορισμένα έσχατα ερωτήματα «βρίσκονται πέρα από τις δυνατότητες της επιστήμης». Μια και ο Ρις είναι ο πρόεδρος της Βασιλικής Ακαδημίας, η οποία περιλαμβάνει τους κορυφαίους επιστήμονες της Βρετανίας, οι παρατηρήσεις του αξίζουν τη δέουσα κριτική προσοχή.

[...] Οι φυσικές επιστήμες στηρίζονται στον επαγωγικό συλλογισμό, ο οποίος συνίσταται στην «αποτίμηση των μαρτυριών και την εκτίμηση των πιθανοτήτων και δεν αποτελεί μέσο απόδειξης». Ανταγωνιστικές εξηγήσεις είναι εμφανείς σε κάθε επίπεδο της ανθρώπινης προσπάθειας προς αναπαράσταση του κόσμου -από τις λεπτομέρειες της κβαντικής μηχανικής μέχρι αυτά που ο Καρλ Πόπερ ονόμασε «έσχατα ερωτήματα» του νοήματος. Αυτό σημαίνει ότι τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής -μερικά από τα οποία είναι επίσης επιστημονικά ερωτήματα- δεν μπορούν να απαντηθούν με κανενός βαθμού βεβαιότητα.

[...] Δεν μπορεί να υπάρξει καμία συζήτηση περί επιστημονικής «απόδειξης» των έσχατων ερωτημάτων. Ή δεν μπορούμε να τα απαντήσουμε ή πρέπει να τα απαντήσουμε στηριζόμενοι σε μια βάση διαφορετική από εκείνη των επιστημών.

Τα όρια της επιστήμης;

Η επιστήμη είναι το μόνο φερέγγυο μέσο που κατέχουμε προς κατανόηση του κόσμου. Δεν έχει όρια. Ίσως να μη γνωρίζουμε κάτι τώρα, αλλά θα το γνωρίζουμε στο μέλλον. Είναι απλώς θέμα χρόνου. Αυτή η άποψη, η οποία συναντάται σε όλη

την έκταση των γραπτών του Ντόκινς, διατυπώνεται ακόμα πιο emphaticά στο «Η περί Θεού αυταπάτη», το οποίο αμύνεται σθεναρά υπέρ της παγκόσμιας προοπτικής και της εννοιολογικής φινέτσας των φυσικών επιστημών.

[...] Ο Ντόκινς τείνει -και το λέω με μεγάλη μου λύπη- να παρουσιάζει όποιον εγείρει ερωτήματα σχετικά με το πεδίο των επιστημών ως ηλίθιο εχθρό της επιστήμης. Παρ' όλα αυτά, στο σημείο αυτό βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα πραγματικό ερώτημα. Κάθε διανοητικό εργαλείο που διαθέτουμε χρειάζεται έλεγχο και ρύθμιση -με άλλα λόγια, χρειάζεται μια σχετική διερεύνηση έτσι ώστε να προσδιοριστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες είναι αξιόπιστο. Το ερώτημα σχετικά με το εάν οι επιστήμες έχουν όρια είναι αναμφίβολα ενδεδειγμένο και μια θετική απάντηση στο ερώτημα αυτό σε καμία περίπτωση δεν συνιστά πτώση σε κάποιο είδος δεισιδαιμονίας. Αποτελεί απλούστατα μια νόμιμη απαίτηση για έλεγχο της διανοητικής ακρίβειας.

[...] Σε μια πρόσφατη εκλεπτυσμένη κριτική της φιλοσοφικής επιφανειακότητας ενός μεγάλου μέρους της σύγχρονης επιστημονικής βιβλιογραφίας, ειδικά στο χώρο των νευροεπιστημών, οι Μαξ Μπένετ και Πίτερ Χάκερ στρέφουν τη κριτική τους ειδικά κατά της αφελούς άποψης ότι «η επιστήμη εξηγεί τα πάντα», την οποία ο Ντόκινς φαίνεται αποφασισμένος να προωθήσει. Δεν μπορεί να ειπωθεί ότι οι επιστημονικές θεωρίες «εξηγούν τον κόσμο» -μόνο ότι εξηγούν τα φαινόμενα που παρατηρούνται εντός του κόσμου. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι επιστημονικές θεωρίες δεν περιγράφουν και δεν εξηγούν, ούτε και έχουν την πρόθεση να περιγράψουν ή να εξηγήσουν «τα πάντα σχετικά με τον κόσμο» -όπως, για παράδειγμα, ποιος είναι ο σκοπός του. Η νομική, η οικονομική επιστήμη και η κοινωνιολογία μπορούν να αναφερθούν ως παραδείγματα επιστημονικών κλάδων που ασχολούνται με τα φαινόμενα συγκεκριμένων πεδίων, δίχως σε καμία περίπτωση να θεωρούνται επιστήμες κατώτερες ή εξαρτώμενες από τις φυσικές επιστήμες.

[...] Σε μια σημαντική δημοσίευση με τον τίτλο «Τα όρια της επιστήμης», ο Οξφορδιανός ανοσολόγος που κέρδισε το Νομπέλ Ιατρικής επειδή ανακάλυψε την επίκτητη ανοσολογική ανοχή, σερ Πίτερ Μίνταγουορ, διερεύνησε το ερώτημα σχετικά με το πώς η επιστήμη περιορίζεται από τη φύση της πραγματικότητας. Τονίζοντας ότι «η επιστήμη είναι ασυγκρίτως η πιο επιτυχημένη υπόθεση την οποία ανέλαβαν ποτέ οι άνθρωποι», διακρίνει ανάμεσα σ' αυτά που καλεί «υπερβατικά» ερωτήματα, τα οποία είναι καλύτερο να τα αφήνει κανείς στη θρησκεία και τη φιλοσοφία, και στα ερωτήματα σχετικά με την οργάνωση και τη

δομή του υλικού σύμπαντος. Όσον αφορά τα τελευταία, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν όρια στις δυνατότητες της επιστημονικής προόδου. Ως εκ τούτου συμφωνεί με τον Ντόκινς -αφού προηγουμένως, όμως, έχει προσδιορίσει και περιορίσει το πεδίο εντός του οποίου οι επιστήμες πραγματοποιούν τις δυνατότητές τους.

Οι ΜΕΑ και οι ΜΕΡΕΑ

Ο κάπως άσχημος όρος «επιστημονισμός» έχει πια αναδυθεί για να δηλώσει αυτούς τους φυσικούς επιστήμονες -όπως τον Ντόκινς- που αρνούνται να δεχθούν οποιαδήποτε όρια στις επιστήμες. Τα ζητήματα αυτά συναντώνται σε αρκετά σημεία του «Η περί Θεού αυταπάτη», ειδικά στην εκ μέρους του Ντόκινς κριτική της ιδέας του Στέφεν Τζέι Γκουλντ, περί των «ΜΕΑ» (των μη επικαλυπτόμενων αυθεντιών) στην περίπτωση της θρησκείας και της επιστήμης. Σύμφωνα με την άποψη του Γκουλντ, η «αυθεντία της επιστήμης» ασχολείται με το «εμπειρικό πεδίο», ενώ η «αυθεντία της θρησκείας» ασχολείται με τα «ερωτήματα περί το έσχατου νοήματος». Ο Γκουλντ υποστηρίζει ότι αυτές οι δύο αυθεντίες δεν αλληλοεπικαλύπτονται. Προσωπικά, νομίζω πως δεν έχει δίκιο. Και ο Ντόκινς πιστεύει πως δεν έχει δίκιο, αν και για διαφορετικούς λόγους. Για τον Ντόκινς υπάρχει μονάχα μία αυθεντία: Η εμπειρική πραγματικότητα. Αυτή είναι η μόνη πραγματικότητα που υπάρχει. Η ιδέα του να επιτραπεί στη θεολογία να μιλήσει για οτιδήποτε είναι εξωφρενική. *«Γιατί οι επιστήμονες δείχνουν με τόση δειλία τον σεβασμό τους απέναντι στις φιλοδοξίες των θεολόγων σχετικά με ερωτήματα που οι θεολόγοι σίγουρα δεν είναι καλύτερα καταρτισμένοι να απαντήσουν από όσο οι ίδιοι οι επιστήμονες;».*

[...] Υπάρχει, βέβαια, και μία άλλη άποψη -αυτή της «μερικώς επικαλυπτόμενων αυθεντιών» (των «ΜΕΡΕΑ», για να το πούμε με μια σύντμηση), μια άποψη που αντανακλά τη συνειδητοποίηση ότι η επιστήμη και η θρησκεία προσφέρουν δυνατότητες για αλληλεπίδραση επί τη βάση της ερμηνείας των αντικειμένων και των μεθόδων τους. Ένας προφανής υποστηρικτής αυτής της άποψης είναι ο Φράνσις Κόλινς, ένας εξελικτικός βιολόγος που επιβλέπει το περίφημο Πρόγραμμα του Ανθρώπινου Γονιδιώματος. Ο Κόλινς κάνει λόγο για «μια απολύτως ικανοποιητική αρμονία ανάμεσα στην επιστημονική και την πνευματική κοσμοθεωρία». Οι αρχές της πίστης είναι, όπως υποστηρίζει, «συμπληρωματικές προς τις αρχές της επιστήμης». Πολλοί άλλοι, προερχόμενοι από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, μπορούν εύκολα να αναφερθούν ως υποστηρικτές της ίδιας ουσιαστικά άποψης. Στο δικό μου πρόγραμμα «επιστημονικής θεολογίας»

διερευνώ τους τρόπους με τους οποίους μπορεί η θεολογία να μάθει από τη μεθοδολογία των φυσικών επιστημών κατά την εξέταση και ανάπτυξη των δικών της ιδεών. Αυτή η προσέγγιση των «επικαλυπτόμενων αυθεντιών» υπονοείται στη φιλοσοφία του «κριτικού ρεαλισμού», η οποία στις μέρες μας ασκεί μεγάλη επίδραση στη διασάφηση των σχέσεων ανάμεσα στις φυσικές και τις κοινωνικές επιστήμες.

Πόλεμος επιστήμης και θρησκείας;

Σύμφωνα με την άποψη του Ντόκινς, η επιστήμη έχει καταστρέψει την πίστη στον Θεό, τοποθετώντας τον στο περιθώριο του πολιτισμού, όπου τον εγκολπώνονται αυταπατώμενοι φανατικοί. Υπάρχει, βέβαια, ένα προφανές πρόβλημα - συγκεκριμένα, το γεγονός ότι είναι μάλλον πολλοί οι επιστήμονες που πιστεύουν στον Θεό. Το «Η περί Θεού αυταπάτη» δημοσιεύτηκε το 2006. Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησαν άλλα τρία βιβλία από κορυφαίους ερευνητές. Ο Όουεν Γκίνγκεριχ, ένας διάσημος αστρονόμος του Χάρβαρντ, δημοσίευσε «Το Σύμπαν του Θεού», όπου δηλώνεται ότι «το σύμπαν δημιουργήθηκε ηθελημένα και με σκοπό και ότι αυτή η πεποίθηση δεν παρεμβαίνει στις υποθέσεις της επιστήμης». Ο Φράνσις Κόλινς δημοσίευσε το βιβλίο του «Η γλώσσα του Θεού», το οποίο υποστηρίζει ότι το θαυμαστό στη φύση και η τάξη που παρατηρείται σ' αυτή υποδεικνύουν έναν δημιουργό Θεό, σε μεγάλο βαθμό κατά το πρότυπο της παραδοσιακής χριστιανικής αντίληψης. Στο βιβλίο αυτό, ο Κόλινς περιγράφει την προσωπική του μεταστροφή από τον Αθεϊσμό στη χριστιανική πίστη. Αυτό είναι κάτι που μετά βίας ταιριάζει στην αυστηρή εμμονή του Ντόκινς, ότι δηλαδή οι αληθινοί επιστήμονες είναι αθεϊστές.

Λίγους μήνες αργότερα, ο κοσμολόγος Πολ Ντέιβις δημοσίευσε το βιβλίο του «Goldilocks Enigma», με το οποίο υποστηρίζει την ύπαρξη «ενός άψογου συντονισμού» στο σύμπαν. Για τον Ντέιβις, η βιοφιλικότητα του σύμπαντος προσανατολίζει προς μια υπερκείμενη αρχή, η οποία τρόπον τινά ωθεί το σύμπαν προς την ανάπτυξη της ζωής και του πνεύματος. Η ιδέα ότι υπάρχει κάποια ένδειξη περί σκοπού και σχεδίου εντός του σύμπαντος είναι, βέβαια, εντελώς απορριπτέα από τον Ντόκινς. Ο Ντέιβις σκέφτεται κάπως διαφορετικά. Αν και δεν συνυπογράφει την παραδοσιακή χριστιανική αντίληψη περί Θεού, υποστηρίζει ότι στο σύμπαν -ή, καλύτερα, μέσα στο σύμπαν- υπάρχει κάτι θείο.

[...] Το 1916 διάφοροι εν ενεργεία επιστήμονες ρωτήθηκαν εάν πιστεύουν στον Θεό -συγκεκριμένα, σ' έναν Θεό που επικοινωνεί ενεργά με την ανθρωπότητα και στον οποίο μπορεί κάποιος να προσευχηθεί «με την προσδοκία να λάβει κάποια

απάντηση». Οι δεϊστές δεν πιστεύουν στον Θεό, σύμφωνα με την παραπάνω περιγραφή. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών είναι πολύ γνωστά: Περίπου 40% πίστευαν σ' έναν Θεό αυτού του είδους, 40% δεν πίστευαν και 20% δεν ήταν σίγουροι. Οι έρευνες αυτές επαναλήφθηκαν το 1997, χρησιμοποιώντας την ίδια ακριβώς ερώτηση, και οδήγησαν λίγο-πολύ στα ίδια αποτελέσματα, με μια μικρή αύξηση όσον αφορά αυτούς που δεν πίστευαν (μέχρι 45%). Το ποσοστό αυτών που δεν πίστευαν σ' έναν Θεό αυτού του είδους παρέμεινε περίπου σταθερό στο 40%.

Αυτά τα αποτελέσματα, βέβαια, μπορεί κάποιος να τα επεξεργαστεί με διάφορους τρόπους. Οι αθεϊστές τείνουν να τα ερμηνεύουν έτσι ώστε να εξάγεται το συμπέρασμα πως «οι περισσότεροι επιστήμονες δεν πιστεύουν στον Θεό». Το ζήτημα όμως δεν είναι τόσο απλό. Τα αποτελέσματα θα μπορούσαν κάλλιστα να ερμηνευτούν έτσι ώστε να σημαίνουν ότι «οι περισσότεροι επιστήμονες δεν αρνούνται την πίστη στον Θεό», καθότι το 55% είτε πιστεύει στον Θεό είτε είναι αγνωστικιστές.

[...] Το ζήτημα είναι απλό: Η φύση επιδέχεται πολλές έγκυρες ερμηνείες. Μπορεί να ερμηνευτεί με αθεϊστικό, δεϊστικό, θεϊστικό ή όποιον άλλο τρόπο -αλλά δεν απαιτεί μία συγκεκριμένη ερμηνεία. Κάποιος μπορεί να είναι «αληθινός» επιστήμονας δίχως να χρειάζεται να υιοθετήσει μία ορισμένη θρησκευτική, πνευματική ή αντιθρησκευτική άποψη του κόσμου. Αυτή, θα μπορούσα να προσθέσω, είναι και η άποψη των περισσότερων επιστημόνων με τους οποίους μιλώ, περιλαμβανομένων και εκείνων που αυτοπροσδιορίζονται ως αθεϊστές. Σε αντίθεση με τους δογματιστές αθεϊστές, μπορούν να καταλάβουν πλήρως το γιατί κάποιοι από τους συναδέλφους τους υιοθετούν μια χριστιανική άποψη περί του κόσμου. Ίσως να μη συμφωνούν με αυτή την προσέγγιση, αλλά είναι έτοιμοι να τη σεβαστούν.

Παρ' όλα αυτά, ο Ντόκινς έχει μια ριζικά διαφορετική άποψη. Η επιστήμη και η θρησκεία έχουν εμπλακεί σε μια μάχη μέχρι θανάτου. Μόνο η μία από τις δύο μπορεί να βγει νικήτρια -κι αυτή πρέπει να είναι η επιστήμη. Η άποψη του Ντόκινς περί πραγματικότητας αποτελεί το αντικαθρέφτισμα αυτού που συναντά κανείς σε κάποια από τα πιο εξωτικά τμήματα του αμερικανικού φονταμενταλισμού.

[...] Ο Ντόκινς είναι τόσο αμετάπειστα αφοσιωμένος στο παρωχημένο «πολεμικό» μοντέλο του, που φτάνει στο σημείο να κάνει μερικές πολύ ασύνετες και αστήρικτες κρίσεις. Η πιο γελοία από αυτές είναι ότι οι επιστήμονες που πιστεύουν ή συμβάλλουν σε μια βιώσιμη σχέση μεταξύ επιστήμης και θρησκείας

ανήκουν στη σχολή του «Νέβιλ Τσάμπερλεϊν». Αυτή η σύγκριση αποτελεί διανοητική ανοησία, για να μην πούμε ότι συνιστά προσωπική προσβολή. Για εκείνους τους αναγνώστες που δεν καταλαβαίνουν περί τίνος πρόκειται, ο Ντόκινς αναφέρεται εν προκειμένω στην πολιτική κατευνασμού που υιοθέτησε το 1938 ο Βρετανός πρωθυπουργός Νέβιλ Τσάμπερλεϊν προς τον Αδόλφο Χίτλερ, με την ελπίδα ότι θ' αποφύγει τον ολοκληρωτικό πόλεμο στην Ευρώπη. Η απεχθής αναλογία φαίνεται να υπονοεί πως οι επιστήμονες που καταφάσκουν τη σημασία της θρησκείας θα πρέπει να στιγματιστούν ως «κατευναστές» και ότι οι θρησκευόμενοι θα πρέπει να συγκριθούν, εξίσου προσβλητικά, με τον Χίτλερ. Στο σημείο αυτό, η εικόνα που χρησιμοποιεί ο Ντόκινς φαίνεται πως εκφράζει ορισμένες εξαιρετικά προκατειλημμένες και ελάχιστα ενημερωμένες κρίσεις όσον αφορά τη σχέση επιστήμης και θρησκείας.

Ποιον, λοιπόν, έχει κατά νου ο Ντόκινς; Απίστευτα, υποδεικνύει τον Μάικλ Ρους - έναν διακεκριμένο αθεϊστή φιλόσοφο, ο οποίος έχει εργαστεί πολύ προς την κατεύθυνση της διασάφησης των φιλοσοφικών καταβολών και συνεπαγωγών του δαρβινισμού, καθώς και της κριτικής κατά του θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Γιατί; Στο σημείο αυτό, το επιχείρημα του Ντόκινς είναι τόσο συγκεχυμένο που είναι δύσκολο να προσδιοριστεί τι ακριβώς έχει κατά νου. Ήταν το γεγονός ότι ο Ρους τόλμησε να ασκήσει κριτική στον Ντόκινς, τουτέστιν μια πράξη «*lese-majeste*»; Ή μήπως ήταν το ακόμα πιο τολμηρό γεγονός ότι πρότεινε πως η επιστήμη και η θρησκεία ενδέχεται να μπορούν να μάθουν η μία από την άλλη - κάτι που ορισμένοι φανατικοί πολύ φοβάμαι πως θα θεωρούσαν πράξη προδοσίας;

Εν προκειμένω, ο Ντόκινς παραθέτει επιδοκιμαστικά τα λόγια του Τζέρι Κόιν, ενός γενετιστή από το Σικάγο, ο οποίος διακήρυξε ότι «ο πραγματικός πόλεμος μαίνεται μεταξύ ορθολογισμού και δεισιδαιμονίας. Η επιστήμη δεν είναι παρά μία από τις εκδοχές του ορθολογισμού, ενώ η θρησκεία η πιο συνηθισμένη μορφή της δεισιδαιμονίας». Συνεπώς, ο κόσμος χωρίζεται σε δύο στρατόπεδα: Τον ορθολογισμό και τη δεισιδαιμονία. Όπως ακριβώς οι θρησκείες διακρίνουν τους σε σωσμένους από τους κολασμένους, ο Ντόκινς επιδεικνύει τον ίδιο απόλυτο διχοτομικό τρόπο του σκέπτεσθαι. Κάτι είναι ή άσπρο ή μαύρο· δεν υπάρχει τίποτα γκρίζο. Καημένη Μάικλ Ρους. Έχοντας επιτεθεί σε μια ομάδα φονταμενταλιστών, βρίσκει τον εαυτό του να εξοστρακίζεται από μια άλλη -και θεωρείται ότι είναι πνευματικώς «μολυσμένος» από εκείνους που μέχρι πρότινος ήταν συνάδελφοι του.

Ο Ντόκινς είναι ξεκάθαρα βυθισμένος στη δική του, ιδιαίτερη εκδοχή του

φονταμενταλιστικού δυαλισμού.

Σύγκρουση φονταμεταλισμών

Μία από τις χειρότερες υπηρεσίες που έχει προσφέρει ο Ντόκινς στις φυσικές επιστήμες είναι το γεγονός ότι τις παρουσίασε ως επίμονα και αμείλικτα αθεϊστικές. Δεν πρόκειται καθόλου για κάτι τέτοιο· εντούτοις, η ιεραποστολική μανία του Ντόκινς έχει οδηγήσει στην αύξηση αυτής της αλλοτριωτικής στάσης σε πολλά τμήματα του βορειοαμερικανικού συντηρητικού Προτεσταντισμού. Υπάρχει άραγε καλύτερος τρόπος να διασφαλιστεί ότι οι επιστήμες αντιμετωπίζονται υπό αυτό το αρνητικό πρίσμα εντός της εν λόγω κοινότητας, καθώς το ενδιαφέρον και η αφοσίωση στη θρησκεία αναδύονται στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη; Δεν είναι διόλου παράξενο που πολλοί δαρβινιστές έχουν εκφράσει την ανησυχία τους όσον αφορά την απόπειρα να χαρακτηριστεί αθεϊστική η στάση τους. Χάνουν το κύρος τους στα μάτια μιας μεγάλης πλειονότητας -ρισοκίνδυνα και χωρίς λόγο.

Έχω ήδη ασκήσει κριτική στο κίνημα του Ευφυούς Σχεδίου, ένα συντηρητικό αντι-εξελικτικό χριστιανικό κίνημα, του οποίου οι ιδέες επίσης επικρίνονται στο «Η περί Θεού αυταπάτη». Παραδόξως, όμως, αυτό το κίνημα θεωρεί τον Ντόκινς ένα από τα καλύτερα αποκτήματά του. Γιατί; Διότι η υστερική και δογματιστική επιμονή του στις αθεϊστικές συνεπαγωγές του δαρβινισμού αποστασιοποιεί πολλούς από τους δυνάμει υποστηρικτές της θεωρίας της εξέλιξης.

[...] Στις 22 Οκτωβρίου 1996, ο πάπας Ιωάννης Παύλος Β΄ έκανε μία δήλωση στην Ποντιφική Ακαδημία Επιστημών, προσφέροντας την υποστήριξή του στην εν γένει ιδέα της βιολογικής εξέλιξης, ενώ παράλληλα ασκούσε κριτική σε ορισμένες υλιστικές ερμηνείες της εν λόγω ιδέας. (Ειρήσθω εν παρόδω ο Ρωμαιοκαθολικισμός ποτέ δεν αντιμετώπισε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε ο συντηρητικός Προτεσταντισμός με την ιδέα της εξέλιξης.) Πολλοί επιστήμονες καλωσόρισαν τη δήλωση του πάπα. Όχι όμως ο Ρίτσαρντ Ντόκινς. Ιδού το σχόλιο του Ρους -ο οποίος περιγράφει τον εαυτό του ως «σκληροπυρηνικό δαρβινιστή»- σχετικά με το τι επακολούθησε: *«Όταν ο Ιωάννης Παύλος Β΄ έγραψε μία επιστολή στην οποία αποδεχόταν τον δαρβινισμό, η απάντηση του Ρίτσαρντ Ντόκινς ήταν απλώς ότι ο πάπας ήταν υποκριτής· ότι δεν μπορούσε να είναι ειλικρινής σχετικά με την επιστήμη και ότι ο ίδιος ο Ντόκινς προτιμούσε απλώς έναν ειλικρινή φονταμενταλιστή».*

Το σχόλιο του Ρους μας βοηθά άμεσα να καταλάβουμε τι συμβαίνει. Αν η πρόθεση

του Ντόκινς ήταν να ενθαρρύνει τους χριστιανούς να αποδεχθούν τη βιολογική εξέλιξη, τότε η δήλωση του πάπα θα είχε γίνει δεκτή θετικά. Κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Ο Ντόκινς είναι εντελώς ανίκανος να δεχθεί ότι ο πάπας -ή, εν πάση περιπτώσει, κάθε χριστιανός- θα μπορούσε να αποδεχθεί την εξέλιξη. Επομένως, δεν λέει την αλήθεια, έτσι δεν είναι; Δεν είναι δυνατόν να λέει την αλήθεια. Ο πάπας είναι ένας δεισιδαίμων που απλώς προσποιείται τον ορθολογιστή. Είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι εν προκειμένω η επιστήμη -ή, καλύτερα, μια εξαιρετικά εχθρική και μη αντιπροσωπευτική εικόνα περί επιστήμης- δεν γίνεται αντικείμενο κατάχρησης ως όπλο για την καταστροφή της θρησκείας.

Ποιές είναι οι απαρχές της θρησκείας;

Η κύρια, αδιαμφισβήτητη και θεμελιώδης θέση του Αθεϊσμού είναι ότι δεν υπάρχει Θεός. Γιατί, λοιπόν, κάποιος να πιστεύει στον Θεό; Για τον Ντόκινς πρόκειται για μια εντελώς παράλογη πεποίθηση -σαν να πιστεύει κάποιος ότι μια τσαγιέρα γυρίζει γύρω από τον ήλιο. Σίγουρα μια τέτοια αναλογία είναι εσφαλμένη. Κανένας από όσους εγώ τουλάχιστον γνωρίζω δεν πιστεύει σε μια τέτοια ανοησία. Αυτό ακριβώς, όμως, είναι ό,τι θέλει ο Ντόκινς να σκεφτούν οι αναγνώστες του -ότι η πίστη στον Θεό είναι ό,τι και οι τσαγιέρες του σύμπαντος. Για άλλη μια φορά έχουμε να κάνουμε με μια επαναλαμβανόμενη αναλογία που είναι πέρα για πέρα κομμάτι της γενικής στρατηγικής του να χλευάζει, να παραποιεί και να δαιμονοποιεί συστηματικά κάθε ανταγωνιστική κοσμοθεωρία, η οποία πάντοτε αναπαρίσταται με τον πιο αφελή τρόπο.

Ποιες είναι, επομένως, οι νέες ιδέες που έχει να μας προσφέρει ο Ντόκινς; Ο καλύτερος τρόπος για να κατανοήσει κανείς την προσέγγιση του Ντόκινς όσον αφορά τις απαρχές της θρησκείας είναι να τον δει ως κάποιον που υιοθετεί μια παραδοσιακή αθεϊστική απόδειξη περί μη υπάρξεως του Θεού και την αναπτύσσει με τον δικό του τρόπο. Όλα πάνε πίσω στον Λούντβιχ Φόιερμπαχ, έναν ακραίο Γερμανό φιλόσοφο που αποστρεφόταν τη θρησκεία. Το 1841, ο Φόιερμπαχ υποστήριξε ότι ο Θεός ήταν κατά βάση μια επινόηση, κάτι που σκαρφίστηκαν οι άνθρωποι για να παράσχουν μεταφυσική και πνευματική παρηγοριά. Το επιχείρημά του έχει ως εξής: *«Δεν υπάρχει Θεός. Πολλοί άνθρωποι, όμως, πιστεύουν στον Θεό. Γιατί; Επειδή θέλουν παρηγοριά. Συνεπώς, “προβάλλουν” ή “εξαντικειμενικεύουν” τις επιθυμίες τους κι αυτό το ονομάζουν “Θεό”. Άρα αυτός ο μη υπαρκτός “Θεός” είναι απλώς η προβολή της ανθρώπινης επιθυμίας».*

Πρόκειται για ένα συναρπαστικό επιχείρημα, το οποίο έχει επιδράσει βαθιά στον δυτικό πολιτισμό. Παρ' όλα αυτά, έχει τα προβλήματά του. Εν πρώτοις, το να

θέλεις κάτι δεν σημαίνει ότι αυτό δεν υπάρχει. Η ανθρώπινη δίψα αναφέρεται στην ανάγκη για νερό. Το εν λόγω επιχείρημα υπονοεί, επίσης, ότι όλες οι κοσμοθεωρίες αποτελούν απαντήσεις σε ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες - συμπεριλαμβανομένου, βέβαια, του Αθεϊσμού, ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί μια απάντηση στην ανθρώπινη επιθυμία για αυτονομία.

[...] Θα τοποθετούσα τον Ντόκινς στη μεγάλη παράδοση της φυσιοκρατικής εξήγησης της θρησκείας, η οποία περιλαμβάνει τους Φόιερμπαχ, Μαρξ και Φρόιντ. Όποια κι αν είναι τα πλεονεκτήματα της θρησκείας, αυτοί οι συγγραφείς πιστεύουν ότι πρόκειται για στοιχεία που αναδύονται μέσα στο ανθρώπινο μυαλό. Δεν υπάρχουν έξω από εμάς πνευματικές πραγματικότητες. Όσον αφορά τις απαρχές της θρησκείας, μπορεί να δοθεί μια φυσική εξήγηση. Σε τελική ανάλυση, πρόκειται για ένα κυκλικό επιχείρημα, το οποίο προϋποθέτει τα συμπεράσματά του. Αρχίζει με την υπόθεση ότι δεν υπάρχει Θεός και προχωρά στη συνέχεια για να καταδείξει ότι μπορεί να δοθεί μια εξήγηση του Θεού πλήρως συμβατή με αυτή τη θέση. Στην πράξη, έχουμε να κάνουμε με μια αθεϊστική επεξεργασία της «πενταπλής οδού» του Θωμά Ακινάτη, μια επεξεργασία που υποστηρίζει ότι μπορεί να δοθεί μια συνεπής εξήγηση των πραγμάτων δίχως να απαιτείται η πρόταξη της ύπαρξης του Θεού.

[...] Σ' ένα αρχικό στάδιο του «Η περί Θεού αυταπάτη», ο Ντόκινς παρουσιάζει τον Αθεϊσμό ως το έσχατο αποτέλεσμα μιας τελικής διαδικασίας περικοπών όσον αφορά τις παράλογες πεποιθήσεις περί του υπερφυσικού. Αρχίζει κανείς με τον πολυθεϊσμό -την πίστη σε πολλούς θεούς. Κατόπιν, προϊόντος του χρόνου, και καθώς η σκέψη σου γίνεται πιο εκλεπτυσμένη, προχωράς στο μονοθεϊσμό -την πίστη σε έναν θεό. Ο Αθεϊσμός απλώς πηγαίνει την όλη διαδικασία ένα βήμα πιο πέρα. Όπως τονίζει περιπαικτικά ο Ντόκινς, έχει να κάνει απλώς με την πίστη σ' έναν λιγότερο θεό απ' ό,τι πριν. Είναι το προφανές επόμενο βήμα στην πρόοδο της θρησκευτικότητας.

[...] Παρ' όλα αυτά, εν προκειμένω τίθεται ένα πολύ βαθύτερο ερώτημα, ένα ερώτημα που ο Ντόκινς δεν έχει καν αρχίσει να το επεξεργάζεται. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε μια κοσμοθεωρία και σε μια θρησκεία; Η διαχωριστική γραμμή είναι εντελώς ασαφής και -πολλοί θα έλεγαν- κατασκευασμένη από αυτούς που έχουν συμφέροντα να υπερασπίσουν. Μια «κοσμοθεωρία» αποτελεί έναν περιεκτικό τρόπο θεώρησης της πραγματικότητας· θεώρησης που προσπαθεί να εξηγήσει τα διάφορα στοιχεία της πραγματικότητας εντός μιας μοναδικής και συνολικής θέας των πραγμάτων. Μερικές «κοσμοθεωρίες», βέβαια, είναι

θρησκευτικές· πολλές, πάλι, δεν είναι. Ο Βουδισμός, ο Υπαρξισμός, το Ισλάμ, ο Αθεϊσμός και ο Μαρξισμός, όλα αυτά ανήκουν στην κατηγορία «κοσμοθεωρίες». Ορισμένες κοσμοθεωρίες ισχυρίζονται ότι είναι καθολικώς αληθείς· άλλες, ευρισκόμενες πιο κοντά στο μετανεωτερικό ήθος, θεωρούν ότι έχουν τοπικό χαρακτήρα. Καμία από αυτές δεν μπορεί να «αποδειχθεί» αληθής. Ακριβώς επειδή αντιπροσωπεύουν «μεγάλες εικόνες» περί του κόσμου, οι θεμελιώδεις θέσεις τους βρίσκονται -σε τελική ανάλυση- πέρα από κάθε τελεσίδικη απόδειξη.

Ορίζοντας τη θρησκεία

Ένας σαφής ορισμός σχετικά με το τι ακριβώς αποτελεί αντικείμενο μελέτης είναι αναγκαίος στο πλαίσιο της σοβαρής επιστημονικής μελέτης οποιουδήποτε πράγματος ή φαινομένου. Η αποτυχία των προσπαθειών του παρελθόντος να προσφέρουν έναν έγκυρο και αξιόπιστο ορισμό της «θρησκείας» αποτελεί κάτι που γίνεται ευρέως αποδεκτό στην τεράστια επιστημονική βιβλιογραφία επί του θέματος. Από τις μυριάδες των ορισμών περί θρησκείας που έχουν προταθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων εκατόν πενήντα χρόνων, ο καθένας εκ των οποίων παρουσίαζε τον εαυτό του ως «επιστημονικό» ή «αντικειμενικό», κανένας τους δεν υπήρξε επαρκώς εύλογος ή αντιπροσωπευτικός για να κερδίσει τη σταθερή υποστήριξη των ειδικών. Επιπλέον, οι ορισμοί περί θρησκείας σπανίως είναι ουδέτεροι, αλλά πολύ συχνά τείνουν να προκρίνουν πεποιθήσεις και θεσμούς με τους οποίους τελεί κάποιος σε σχέση συμπάθειας ή, πάλι, κατακρίνουν εκείνες τις θέσεις και πρακτικές στις οποίες κάποιος αντιτίθεται, αντανakλώντας με τον τρόπο αυτό έντονα τις «ιδιαιτέρες σκοπιμότητες και προκαταλήψεις των επιμέρους ερευνητών».

Ο Ντόκινς αντιμετωπίζει αυτό το σοβαρό πρόβλημα παρακάμπτοντάς το, επιλέγοντας να μην εμπλακεί με τα ζητήματα που έχουν οδηγήσει σε ναυάγιο τις προγενέστερες απόπειρες γενικεύσεων σχετικά με τις ρίζες του θρησκευτικού. Η ανάλυσή του βασίζεται στις «γενικές αρχές» της θρησκείας που βρήκε στον «Χρυσό Κλώνο» του σερ Τζέιμς Φρέιζερ -ένα εξαιρετικά ιμπρεσιονιστικό κείμενο της πρώιμης ανθρωπολογίας, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1890. Πρόκειται για μια πολύ μπερδεμένη στρατηγική. Για ποιο λόγο θα έπρεπε η θεωρία του Ντόκινς περί των απαρχών της θρησκείας να εξαρτάται τόσο πολύ από τις βασικές θέσεις ενός έργου που έχει ηλικία πάνω από έναν αιώνα και είναι πια εν πολλοίς αφερέγγυο;

[...] Γιατί θέλει ο Ντόκινς να ακολουθήσει τον Φρέιζερ στην αναγωγή της θρησκείας σε κάποια συγκεκριμένη καθολική τάση, παραβλέποντας την πληθώρα

των ερευνών που υποδηλώνουν πως πρόκειται για κάτι πολύ πιο σύνθετο και διαφοροποιημένο, κάτι που δεν μπορεί να εξομοιωθεί βιαίως με μια δέσμη καθολικών πεποιθήσεων ή γνωρισμάτων; Η απάντηση είναι ξεκάθαρη: Διότι με τον τρόπο αυτό, πιστεύει ότι η θρησκεία μπορεί να αναλυθεί εντός του «καθολικού δαρβινισμού» που αντιπροσωπεύει το βασικό γι' αυτόν σύστημα πεποιθήσεων. «Τα καθολικά γνωρίσματα ενός είδους απαιτούν μια δαρβινική εξήγηση».

Αυτό ακριβώς, όμως, είναι και το πρόβλημα: Είναι γνωστό πλέον ότι η θρησκεία δεν εμφανίζει τα «καθολικά γνωρίσματα» που απαιτεί η αγαπημένη προσέγγιση του Ντόκινς και τα οποία εσφαλμένα θεωρούσαν αξιωματικά η ανθρωπολογία της θρησκείας κατά την ύστερη βικτωριανή εποχή. Αυτό είναι ένα από τα πολλά σημεία που το «Η περί Θεού αυταπάτη» στηρίζεται σε παρωχημένες αντιλήψεις του δέκατου ένατου αιώνα· κι αυτό τη στιγμή που θέλει να αποτελέσει μια επίθεση κατά της θρησκείας ώστε να εκφράζει τον εικοστό πρώτο αιώνα. Ο Ντόκινς τείνει να παρακάμπτει αυτό το σημείο μέσω του προσανατολισμού της κριτικής του κατά των τριών μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών.

[...] Ο Ντόκινς προσδιορίζει την «εκπλήρωση των επιθυμιών» ως ένα παγκόσμιο γνώρισμα της θρησκείας. Υπάρχει κάποια δόση αλήθειας στην ανάλυση του. Πράγματι, ο τρόπος που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο χρωματίζεται από τις προτεραιότητες και τις προσδοκίες μας. Η «γνωσιακή προκατάληψη» αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα της ανθρώπινης ψυχολογίας. Παρ' όλα αυτά, η εν λόγω ασύνειδη προσωπική προκατάληψη φανερώνεται γενικά όχι τόσο στην πίστη μας σχετικά με το τι θα θέλαμε να είναι αληθές, όσο στη διατήρηση του «status quo» των πεποιθήσεών μας. Η κατευθυντήρια δύναμη δεν είναι οι ευσεβείς πόθοι μας, αλλά η συντηρητική σκέψη -τουτέστιν, η σκέψη που συντηρεί μια υπάρχουσα κοσμοθεωρία.

Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι έχουν θετική άποψη για τον εαυτό τους, μια αίσθηση ότι το σύμπαν είναι αγαθό και ότι οι άλλοι άνθρωποι τους αγαπούν. Διατηρούν αυτή την άποψη εστιάζοντας σε εκείνα τα στοιχεία που ταιριάζουν στην άποψή τους και, την ίδια στιγμή, παρακάμπτοντας εκείνα που δεν ταιριάζουν. Άλλοι -όπως οι καταθλιπτικοί και οι τραυματισμένοι ψυχικά άνθρωποι- πιστεύουν ότι είναι ανίκανοι, θεωρούν το σύμπαν κακό και νομίζουν ότι οι άλλοι θέλουν να τους βλάψουν. Αυτοί, με τη σειρά τους, αγνοούν ή μειώνουν τη σημασία που έχουν τα στοιχεία εκείνα τα οποία δεν ταιριάζουν σ' αυτή την προοπτική.

Συνεπώς, διαθέτουμε μια εγγενή αντίσταση σε ό,τι τείνει να αλλάξει την

κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε -μια αντίσταση που επιτείνεται από «γνωσιακές προκαταλήψεις», οι οποίες μας προδιαθέτουν να μη λαμβάνουμε υπόψη μας ή να απορρίπτουμε όσα στοιχεία είναι ασύμβατα με τις απόψεις μας. Σε γενικές γραμμές, ενεργούμε έτσι διότι είναι αποτελεσματικό -είναι κοπιώδες και προκαλεί αναταραχή το να πρέπει κάποιος να αλλάζει τον τρόπο της σκέψης του- ακόμα κι όταν η αλλαγή είναι προς τη σωστή κατεύθυνση. Το «Η περί Θεού αυταπάτη» είναι ένα πρώτης τάξεως δείγμα αυτής της ασύνειδης προκατάληψης. Δίχως να έχει πλήρη επίγνωση ότι ενεργεί μ' αυτό τον τρόπο, ο Ντόκινς προκρίνει τα στοιχεία εκείνα που ταιριάζουν στις προσωπικές απόψεις του και απορρίπτει ή παραποιεί τις μαρτυρίες που δεν ταιριάζουν σ' αυτές.

[...] Παίζουν κάποιο ρόλο οι γνωσιακές προκαταλήψεις στη θρησκευτική πίστη; Τα στοιχεία δείχνουν ότι είναι τόσο σημαντικές εν προκειμένω όσο και σε οποιαδήποτε άλλη σφαίρα της ανθρώπινης ζωής.

Η πίστη στον Θεό και η θρησκεία

Πώς σχετίζονται μεταξύ τους η πίστη στον Θεό και η θρησκεία; Ο Ντόκινς αποτυγχάνει να κάνει αυτή την καίρια διάκριση, βλέποντας τη «θρησκεία» και την «πίστη στον Θεό» ως λίγο-πολύ τις δύο όψεις ενός και του αυτού νομίσματος. Αυτή η ανεπαρκής προσέγγιση δεν βρίσκεται καν στην αρχή της ενασχόλησης με το πρόβλημα της μονοθεϊστικής θρησκευτικότητας, ένα ζήτημα που απορρίπτεται με μια κάπως απότομη νύξη η οποία πολύ γρήγορα λησμονείται.

Στο «Η περί Θεού αυταπάτη», ο Ντόκινς τείνει να περιορίζει την ενασχόλησή του με τη θρησκεία ώστε να αποδείξει ότι οι ιδέες της είναι γελοίες ή ολέθριες, καθώς παραβιάζουν την ακεραιότητα του ανθρώπινου πνεύματος ή μολύνουν την αγνότητα της ανθρώπινης καρδιάς.

[...] Ο Ντόκινς θέλει να προτείνει μια δαρβινική εξήγηση της θρησκείας. Επομένως, εξηγεί την πίστη στον Θεό; Ή εξηγεί τη θρησκευτικότητα; Ή μήπως και τα δύο; Υπάρχουν πολλοί που πιστεύουν με πάθος στον Θεό, αλλά απέχουν από «θρησκευτικές» συμπεριφορές -οι ευαγγελικοί αντιπροσωπεύουν μια τέτοια περίπτωση εν προκειμένω. Από την άλλη, είναι δυνατόν να έχουμε «θρησκευτικά» στοιχεία δίχως καμία πίστη στον Θεό -ο Βουδισμός είναι μια ενδεικτική περίπτωση. Πολλοί, πάλι, άνθρωποι διατηρούν μια στάση σεβασμού έναντι της φύσης, η οποία δεν είναι θεϊστική, αλλά θα μπορούσε κάλλιστα και εύλογα να προσδιοριστεί ως «θρησκευτική».

Το θεμελιώδες επιχείρημα εν προκειμένω είναι ότι η «θρησκεία» συνιστά (αν και ο ίδιος δεν χρησιμοποιεί τον όρο) ένα επιφαινόμενο -ένα τυχαίο υποπροϊόν κάποιου άλλου πράγματος, με συγκριτικά πλεονεκτήματα. Για να επεξεργαστούμε, όμως, ένα τέτοιο επιχείρημα με κάποια δόση αυστηρής δεοντολογίας, είναι ζωτικής σημασίας να προσδιορίσουμε την πλευρά της θρησκείας για την οποία μιλάμε. Ο Ντόκινς αναφέρεται σε «πεποιθήσεις» και μ' αυτό φαίνεται πως έχει κατά νου κάτι που αντιστοιχεί σε ομολογιακές θέσεις, όπως η «πίστη στην ύπαρξη της Τριάδας». Αυτό συνιστά μια απλουστευτική προσέγγιση σε ένα πεδίο πολύ πιο σύνθετο απ' όσο μπορεί να φανεί σε μια πρώτη θεώρηση.

[...] Εξετάζοντας τις ψυχολογικές απαρχές της θρησκείας, εξακολουθεί να είναι ασαφής ο λόγος για τον οποίο ο Ντόκινς δεν ασχολείται με τον Φρόιντ. Οι ηρωικές, αλλά ασυνάρτητες και τελικώς άκαρπες προσπάθειες του ίδιου του Φρόιντ να εξηγήσει τη θρησκεία με όρους ψυχοπαθολογίας διαφωτίζουν ορισμένες από τις δυσκολίες που συναντάμε, όπως έχει τονίσει ο Βέλγος ψυχολόγος Αντουάν Βεργκότ. Ορθώς θεώρησε ο Φρόιντ ότι η θρησκεία είναι το «πιο σύνθετο φαινόμενο του πολιτισμού», γεγονός που καθιστά αδύνατη την εξήγησή της επί τη βάση ενός και μόνου παράγοντα. Καμία ατομική ψυχολογική διεργασία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί γενεσιουργός αιτία της περί Θεού ιδέας. Ίσως ταύτα, η ανάλυση του Βεργκότ όσον αφορά τις προσπάθειες του Φρόιντ κατέστησε σαφές ότι «η εγκυρότητα της θρησκευτικής πίστης δεν μπορεί ούτε να θεμελιωθεί ούτε να αναιρεθεί από επιστημονικούς συλλογισμούς».

Επιπλέον, μεσούντος αυτού το ενδιαφέροντος και δυνάμει σημαντικού επιχειρήματος, ο Ντόκινς επανεισάγει δύο από τις λιγότερο πειστικές, ψευδοεπιστημονικές ιδέες που έχουν εμφανιστεί στις συζητήσεις περί των απαρχών της θρησκείας τα τελευταία χρόνια: Την περί Θεού ιδέα ως «ιό του μυαλού» και το «meme». Ένα ήδη εξασθενημένο επιχείρημα δέχεται απλώς τον τελευταίο ασπασμό από την ανακύκλωση αυτών των απίθανων ιδεών, οι οποίες δεν κατάφεραν να πείσουν την κυρίαρχη επιστημονική κοινότητα.

Ο ιός του μυαλού

[...] Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, ο Ντόκινς εισήγαγε την ιδέα του Θεού ως ενός διανοητικού, τρόπον τινά, ιού που προσβάλλει υγιή κατά τ' άλλα μυαλά. Επρόκειτο για μια πολύ έντονη εικόνα, η οποία βρήκε ανταπόκριση από την πλευρά μιας αυξανόμενης δημόσιας ανησυχίας σχετικά με τον κίνδυνο του AIDS ή τις μολύνσεις των λογισμικών από τους ιούς των υπολογιστών. Οι ιοί είναι ύπουλοι και καταστροφικοί -το μήνυμα ακριβώς που επιθυμούσε να περάσει ο

Ντόκινς όσον αφορά την πίστη στον Θεό.

Από τη στιγμή που η πίστη στον Θεό είναι εντελώς παράλογη -μία από τις βασικές πεποιθήσεις του Ντόκινς-, θα πρέπει να υπάρχει κάποιος τρόπος να εξηγηθεί το γιατί τόσο πολλοί άνθρωποι -στην πραγματικότητα, το μεγαλύτερο, κατά πολύ, τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού- έχουν πέσει θύματα αυτής της αυταπάτης. Ο Ντόκινς υποστηρίζει ότι εν προκειμένω έχουμε να κάνουμε με κάτι που μοιάζει με τη μόλυνση από κάποιον μεταδοτικό ιό, ο οποίος απλώνεται σε ολόκληρους πληθυσμούς. Παρ' όλα αυτά, η συγκεκριμένη αναλογία -η πίστη στον Θεό μοιάζει με ιό- φαίνεται να αποκτά οντολογική υπόσταση. Η πίστη στον Θεό είναι ένας ιός του μυαλού. Οι βιολογικοί ιοί, όμως, δεν αποτελούν απλώς υποθετικές οντότητες· μπορούν να προσδιοριστούν, να παρατηρηθούν και να καθοριστούν ως προς τη δομή και τον τρόπο της λειτουργίας τους. Αυτός ο υποθετικός «ιός του μυαλού», αντίθετα, είναι μια ουσιωδώς πολεμική κατασκευή, σχεδιασμένη να χλευάζει τις ιδέες που αντιπαθεί ο Ντόκινς.

Όλες οι ιδέες, λοιπόν, είναι ιοί του μυαλού; Ο Ντόκινς κάνει μια απόλυτη διάκριση ανάμεσα σε ορθολογικές, επιστημονικές και εμπειρικά θεμελιωμένες ιδέες, από τη μια, και σε ψευδείς, παράλογες έννοιες, όπως οι θρησκευτικές πεποιθήσεις. Οι τελευταίες και όχι οι πρώτες είναι που θεωρούνται ιοί. Ποιος, όμως, αποφασίζει τι είναι «ορθολογικό» και «επιστημονικό»; Ο Ντόκινς δεν βλέπει εδώ κάποιο πρόβλημα, πιστεύοντας πως μπορεί να κατηγοριοποιήσει εύκολα τέτοιου είδους ιδέες, διαχωρίζοντας τα πρόβατα από τα ερίφια.

Μόνο που τα πάντα καταλήγουν να είναι τρομερά πολύπλοκα, χάνοντας την απλότητα και την κομψότητα που χαρακτηρίζει μια μεγάλη ιδέα. Επί παραδείγματι, κάθε κοσμοθεωρία -θρησκευτική ή κοσμική- δεν μπορεί να αποφύγει την ένταξή της στην κατηγορία των «συστημάτων πίστης», ακριβώς διότι δεν μπορεί να αποδειχθεί. Αυτή είναι απλούστατα η φύση των κοσμοθεωριών και οι πάντες το γνωρίζουν. Αυτό δεν εμποδίζει κανέναν απ' το να υποστηρίζει, κατ' αρχάς, μία κοσμοθεωρία και, εν συνεχεία, να το κάνει αυτό με πλήρη διανοητική εντιμότητα. Σε τελική ανάλυση, η ιδέα του Ντόκινς απλώς καταρρέει εσωτερικά, πέφτοντας θύμα της ίδιας της υποκειμενικότητάς της σχετικά με το τι είναι ορθολογικό και αληθές. Δεν αποτελεί μία ιδέα που λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από την επιστημονική κοινότητα και επομένως μπορεί ο καθένας να την απορρίψει με ασφάλεια.

Ζήτω το «meme»!

Το «meme» αποτελεί μια πολύ πιο ενδιαφέρουσα ιδέα· και παίζει σημαντικό ρόλο στην απόπειρα του Ντόκινς να συγκροτήσει μια εύλογη εξήγηση των απαρχών της θρησκείας. Η επίκληση του «meme» γίνεται αργά στην πραγμάτευσή του περί των απαρχών της θρησκείας, όταν πια το επιχείρημά του έχει γίνει τόσο τετριμμένο και μη πειστικό που χρειάζεται την απολύτρωση. Ο Ντόκινς υπερασπίζεται την εν λόγω ιδέα με ένα ιδιοκτησιακό πάθος, ως όφειλε άλλωστε -στο κάτω κάτω, αυτός ήταν που την επινόησε. Ίσως αυτός να ήταν και ο λόγος που έδωσε στο σχετικό κεφάλαιο τον τίτλο «Περπάτα απαλά, γιατί μπορεί να πατήσεις τα meme μου».

Ο Ντόκινς εισήγαγε για πρώτη φορά την εν λόγω ιδέα το 1976, στο βιβλίο του Το εγωιστικό γονίδιο. Αυτό είναι ένα από τα καλύτερα βιβλία του: Η επιστημονική ανάλυσή του είναι τολμηρή και πρωτότυπη, η ικανότητά του να κοινοποιεί τις απόψεις του πασιφανής, ενώ η αναδυόμενη αντιθρησκευτική προκατάληψή του τελεί υπό έλεγχο. Απέχει παρασάγγας από τον αντιεπιστημονικό και αντιθρησκευτικό κομπασμό τού «Η περί Θεού αυταπάτη». Το επιχείρημά του συνίσταται στο γεγονός ότι υφίσταται μια θεμελιώδης αναλογία ανάμεσα στη βιολογική και την πολιτισμική εξέλιξη: Και η μία και η άλλη έχουν να κάνουν μ' έναν αντιγραφέα. Στην περίπτωση της βιολογικής εξέλιξης, ο αντιγραφέας είναι το γονίδιο, ενώ στην περίπτωση της πολιτισμικής πρόκειται για μια υποθετική οντότητα, την οποία ο Ντόκινς ονόμασε «meme». Σ' ένα χωρίο πλούσιο σε εικόνες, μίλησε για αυτά τα «meme» σαν να «αναπηδούσαν από μυαλό σε μυαλό».

Για τον Ντόκινς, η περί Θεού ιδέα αποτελεί ίσως το κατεξοχήν παράδειγμα ενός τέτοιου «meme». Όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, ο Ντόκινς επιμένει δογματιστικά ότι η θρησκευτική πίστη είναι μια «τυφλή εμπιστοσύνη», η οποία αρνείται να λάβει σοβαρά υπόψη της τις μαρτυρίες ή να θέσει τον εαυτό της σε έλεγχο. Γιατί, λοιπόν, οι άνθρωποι πιστεύουν στον Θεό, όταν δεν υπάρχει Θεός στον οποίο θα μπορούσαν να πιστέψουν; Η προτεινόμενη απάντηση έγκειται στην ικανότητα ενός «meme-Θεού» να αντιγράφει τον εαυτό του στο ανθρώπινο μυαλό. Το «meme-Θεός» ενεργεί με αποτελεσματικότητα, διότι διαθέτει «υψηλή αξία επιβίωσης ή μεγάλη ισχύ προσβολής στο πλαίσιο του περιβάλλοντος που παρέχει ο ανθρώπινος πολιτισμός». Οι άνθρωποι δεν πιστεύουν στον Θεό επειδή έχουν επενδύσει μακρόχρονη και προσεκτική μελέτη στο θέμα· το κάνουν διότι έχουν μολυνθεί από ένα πανίσχυρο «meme», το οποίο έχει «αναπηδήσει» μέσα στο μυαλό τους.

Μολαταύτα, έχει δει κανένας στην πραγματικότητα αυτά τα όντα, είτε στην αναπήδησή τους από μυαλό σε μυαλό είτε κάπου έστω τριγύρω μας; Το ζήτημα -

πρέπει να το τονίσουμε- δεν αφορά καθόλου τη θρησκεία. Αφορά το εάν το «meme» μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη επιστημονική υπόθεση, όταν δεν υπάρχει κανένας σαφής ορισμός τού τι είναι ένα «meme», κανένα ελεγχόμενο μοντέλο για το πώς τα «meme» επηρεάζουν τον πολιτισμό και γιατί τα καθιερωμένα μοντέλα περί επιλογής δεν επαρκούν, μια γενική τάση να αγνοούνται τα εκλεπτυσμένα μοντέλα των κοινωνικών επιστημών περί μεταβίβασης των πληροφοριών κι ένας υψηλός βαθμός κυκλικής επιχειρηματολογίας στην εξήγηση της ισχύος των «meme».

[...] Στο «Η περί Θεού αυταπάτη» ο Ντόκινς προτείνει την ιδέα περί «meme» σαν να ήταν τμήμα της καθιερωμένης επιστημονικής ορθοδοξίας, δίχως να αναφέρεται στο άβολο γεγονός ότι η κυρίαρχη επιστημονική κοινότητα θεωρεί το «meme» μια πέρα για πέρα εκκεντρική ιδέα, που στην καλύτερη των περιπτώσεων θα πρέπει να μείνει στο περιθώριο. Το «meme» παρουσιάζεται σαν να επρόκειτο για κάτι που όντως υπάρχει και, μάλιστα, με μια τεράστια δυναμική προς εξήγηση των απαρχών της θρησκείας. Ο Ντόκινς είναι, επιπλέον, σε θέση να αναπτύξει ένα προχωρημένο λεξιλόγιο που βασίζεται στις προσωπικές του πεποιθήσεις -όπως, για παράδειγμα, τον όρο «memerplex».

Γιατί, λοιπόν, δεν αναφέρονται τα επιχειρήματα κορυφαίων επικριτών της αντίληψης περί «meme» εντός της επιστημονικής κοινότητας; Και γιατί δεν δίνονται βήμα προς βήμα έντιμες και ξεκάθαρες απαντήσεις στην κριτική τους; Αυτό, βέβαια, θα έκανε τις τολμηρές διαβεβαιώσεις του Ντόκινς όσον αφορά τη συσχέτιση των απαρχών της θρησκείας με τα «meme» να φανούν άσχετες. Είναι σαφές ότι, προτού φτάσουμε στο σημείο να μιλάμε για το εάν αυτά τα υποτιθέμενα «meme» έχουν οποιαδήποτε σχέση με τις απαρχές της θρησκείας, θα πρέπει πρώτα απ' όλα να αποδειχθεί ότι είναι επιστημονικώς αναγκαία. Εντούτοις, η επιστήμη απουσιάζει πλήρως στο σημείο αυτό.

[...] Κατά την άποψή μου, ο Ντόκινς εξαρτά την κριτική του κατά της θρησκείας από μια υποθετική, μη παρατηρήσιμη οντότητα, η οποία μπορεί να απορριφθεί εντελώς και εντούτοις να μην επηρεάζεται η εξήγηση των πραγμάτων. Αυτή, όμως, δεν είναι στην πραγματικότητα η κύρια αθεϊστική κριτική κατά του Θεού - ότι, δηλαδή, ο Θεός είναι μια μη παρατηρήσιμη υπόθεση που μπορεί να απορριφθεί με ευκολία; Οι επιστημονικές μαρτυρίες για τα «meme» είναι στην πράξη πολύ λιγότερες από τις ιστορικές μαρτυρίες για την ύπαρξη του Ιησού -την οποία ο Ντόκινς θεωρεί κομπαστικά ως κάτι το αμφισβητήσιμο, ενώ ταυτόχρονα υπερασπίζεται πεισματικά τις περί «meme» φαντασίες του. Αφού, λοιπόν, οι

μαρτυρίες σχετικά με τα «meme» είναι τόσο ισχνές, μήπως θα πρέπει να προτείνει κάποιος την ύπαρξη ενός «meme» για να δικαιολογήσει την πίστη του στα «meme»;

Συνιστά η θρησκεία κάτι κακό;

Η θρησκεία είναι κάτι κακό! Όταν εξαφανιστεί από προσώπου γης, τότε θα μπορέσουμε να ζήσουμε εν ειρήνη! Πρόκειται για γνωστό σύνθημα. Ο Θεός στον οποίο δεν πιστεύει ο Ντόκινς είναι ένα «ουτιδανό, άδικο, ανηλεές και καταπιεστικό τέρας· ένα εκδικητικό και αιμοσταγές υποκείμενο εθνικιστικών εκκαθαρίσεων· ένας μισογύνης, ρατσιστής, παιδοκτόνος, μολυσματικός, μεγαλομανής, σαδομαζοχιστικός και ιδιαζόντως κακοποιός ψευτοπαλικαράς, που συν τοις άλλοις φοβάται τους ομοφυλόφιλους και αρέσκεται στις γενοκτονίες». Αν το καλοσκεφτώ, ούτε και εγώ πιστεύω σ' έναν τέτοιο Θεό. Στην πραγματικότητα, δεν γνωρίζω κανέναν που να πιστεύει σ' έναν τέτοιο Θεό. Αν μη τι άλλο, ο Ντόκινς έχει τη λεπτότητα να το αναγνωρίσει αυτό. Ο Θεός που εγώ γνωρίζω και αγαπώ περιγράφεται από τον Ντόκινς ως «ανιαρός», ως κάποιος που θα μπορούσαμε να τον συνοψίζουμε με την «αρρωστημένη και αηδιαστική» ιδέα περί του «αγαθού Ιησού, του πράου και ταπεινού». Αν και κάποιος αναγνώστης θα έβρισκαν προσβλητική μια τέτοια περιγραφή, πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για τη μετριοπαθέστερη κριτική κατά της θρησκείας που συναντάται στο βιβλίο του.

Η θρησκεία οδηγεί σε βία

Νομίζω ότι ο Ντόκινς έχει απόλυτο δίκιο όταν θίγει το ζήτημα της θρησκευτικής βίας. Συμφωνώ μαζί του πλήρως και ελπίζω ότι η αιχμή των παρατηρήσεών του όσον αφορά αυτό το θέμα δεν θα συσκοτιστεί από τη γελοία ανακρίβεια του μεγαλύτερου μέρους των υπόλοιπων στοιχείων στο «Η περί Θεού αυταπάτη». Είναι σαφές ότι η οργή του στρέφεται πρωτίστως κατά του ισλαμιστικού φονταμενταλισμού και, ειδικότερα, κατά των εκδοχών του που συνδέονται με το «τζιχάντ». Όλοι μας χρειάζεται να εργαστούμε προς την κατεύθυνση της λύτρωσης του κόσμου από τις οδυνηρές συνέπειες της θρησκευτικής βίας. Στο σημείο αυτό, ο Ντόκινς και εγώ είμαστε σύμφωνοι.

Ωστόσο, πρόκειται για ένα «αναγκαίο» γνώρισμα της θρησκείας; Εν προκειμένω, θα πρέπει να επιμείνω πως είναι απαραίτητο να εγκαταλείψουμε την ξεπερασμένη ιδέα ότι όλες οι θρησκείες πρεσβεύουν λίγο-πολύ τα ίδια πράγματα. Και βέβαια δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο.

[...] Αντί να απαντούν στη βία με βία, στην οργή με οργή, οι χριστιανοί καλούνται

να «στρέφουν και το άλλο μάγουλο» και «να μην παραμένουν οργισμένοι μέχρι τη δύση του ήλιου».

[...] Εάν ο κόσμος έμοιαζε περισσότερο στον Ιησού από τη Ναζαρέτ, η βία θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελεί παρελθόν. Αυτή, όμως, δεν φαίνεται να αποτελεί μια απάντηση με την οποία αισθάνεται άνετα ο Ντόκινς.

[...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η θρησκεία μπορεί να παραγάγει βία· αλλά όχι μόνο αυτή. Η ιστορία του εικοστού αιώνα μάς έχει οδηγήσει στην εφιαλτική επίγνωση σχετικά με το πώς ο πολιτικός εξτρεμισμός μπορεί εξίσου να προκαλέσει βία.

[...] Σε μια από τις πιο παράδοξες δηλώσεις πίστης που έχει κάνει ως άθεος, ο Ντόκινς επιμένει ότι «δεν υπάρχει η παραμικρή ένδειξη» πως ο Αθεϊσμός στρέφει συστηματικά τους ανθρώπους προς το κακό. Πρόκειται για μια απλοϊκή και κάπως λυπηρή δήλωση που εκπλήσσει. Ο Ντόκινς είναι ένας αιθεροβάμων αθεϊστής, άσχετος με τον πραγματικό και σκληρό κόσμο του εικοστού αιώνα. Τα γεγονότα μάς λένε άλλα. Στις προσπάθειές τους να επιβάλουν την αθεϊστική ιδεολογία τους, οι σοβιετικές αρχές κατέστρεψαν και εξαφάνισαν συστηματικά την τεράστια πλειονότητα των εκκλησιών και κληρικών κατά την περίοδο 1918-1941.

[...] Η άποψή του σχετικά με την αθωότητα του Αθεϊσμού ως προς τη βία και την καταπίεση, τις οποίες αυτός συνδέει με τη θρησκεία, απλούστατα δεν μπορεί να στηριχθεί πουθενά και υποδηλώνει την ύπαρξη ενός σημαντικού κενού στη σκέψη του.

[...] Ο Ντόκινς απλώς αρνείται τη σκοτεινή πλευρά του Αθεϊσμού, κάτι που τον καθιστά έναν ήκιστα δόκιμο επικριτή της θρησκείας. Διαθέτει μια ζέουσα και ακλόνητη πίστη στην καθολική αγαθότητα του Αθεϊσμού, τον οποίο και αρνείται να υποβάλει σε κριτική θεώρηση. Ναι, υπάρχουν πολλά που δεν πάνε καθόλου καλά με τη σύγχρονη θρησκευτικότητα και πολλά που θα πρέπει να αναμορφωθούν. Μολαταύτα, το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση του Αθεϊσμού, ο οποίος χρειάζεται να υποβάλει τον εαυτό του στις διανοητικές και ηθικές αυτοκριτικές, στις οποίες τα θρησκευτικά συστήματα είναι διατεθειμένα να υποβάλουν τον εαυτό τους.

Η ανθρώπινη κατάχρηση των ιδανικών

[...] Για τον Ντόκινς είναι σαφές ότι η θρησκευτική πίστη είναι αυτή που οδηγεί σε επιθέσεις αυτοκτονίας. Πρόκειται για μια άποψη την οποία οι λιγότερο κριτικοί ανάμεσα στους κοσμικούς αναγνώστες του θα χειροκροτήσουν, με την προϋπόθεση ότι δεν έχουν διαβάσει τις εμπειρικές μελέτες που αφορούν το γιατί

οι άνθρωποι οδηγούνται κατ' αρχάς σε επιθέσεις αυτοκτονίας.

Όπως κατέδειξε ο Ρόμπερτ Πέιπ στην καίρια εκ μέρους του πραγμάτευση των κινήτρων που βρίσκονται πίσω από τέτοιες επιθέσεις -πραγμάτευση που στηρίζεται σε έρευνες για κάθε επίθεση αυτοκτονίας από το 1980 και εξής-, η θρησκευτική πίστη δεν είναι ούτε αναγκαία ούτε και ικανή να προκαλέσει επιθέσεις αυτοκτονίας, παρά τις κομπαστικές υπεραπλουστεύσεις του Ντόκινς (θυμηθείτε ότι το περιβόητο «γυλέκο αυτοκτονίας» επινοήθηκε από τους Ταμίλ Τίγρεις το 1991).

[...] Παρ' όλα αυτά, ο Ντόκινς φαίνεται να έχει μια κάπως διαφορετική απάντηση. Από τη στιγμή που το πρόβλημα είναι η θρησκεία, η εξαφάνισή της θα συμβάλει στο γενικότερο καλό του πολιτισμού. Εντούτοις, ο Ντόκινς δείχνει αρκετά επιφυλακτικός όσον αφορά το πώς ακριβώς θα μπορούσε να εξαφανιστεί η θρησκεία. Υπάρχει ο μεγάλος κίνδυνος η κριτική κατά της θρησκείας ενός λαού να παρανοηθεί κατά τρόπο που να αντιπροσωπεύει -ή να ενθαρρύνει- την εχθρότητα προς το λαό αυτόν ως «κοινωνική ομάδα». Η νόμιμη κριτική των θρησκευτικών ιδεών μπορεί πολύ εύκολα να ανοίξει το δρόμο στην αρκετά πιο ανησυχητική και επικίνδυνη δυσφήμιση ενός ολόκληρου λαού.

Το ουσιώδες ζήτημα είναι ότι η θρησκεία διαθέτει την ικανότητα να υπερβατικοποιεί τις συνήθεις ανθρώπινες συγκρούσεις και διαφωνίες, μεταμορφώνοντάς τις σε συμπαντικής τάξεως μάχες ανάμεσα στο αγαθό και το κακό· μάχες, στο πλαίσιο των οποίων εμπλέκεται η αυθεντία και η βούληση μιας υπερβατικής πραγματικότητας. Η θεία σύγκρουση επιγιοποιείται και τα εντάλματά της μεταφέρονται στα γήινα πράγματα. Όταν προκύπτει αυτή η κατάσταση, οι συνήθεις περιορισμοί και οι κοινοί συμβιβασμοί που επιτρέπουν στην ανθρωπότητα να επιλύει δυνάμει εκρηκτικές καταστάσεις υπερισχύουν.

Παρ' όλα αυτά, ο Ντόκινς δεν κατορθώνει να εκτιμήσει το γεγονός ότι, όταν μια κοινωνία απορρίπτει την περί Θεού ιδέα, τείνει να υπερβατικοποιεί κάποιες εναλλακτικές, όπως τα ιδανικά της ελευθερίας ή της ισότητας. Αυτά, πάλι, αποβαίνουν με τη σειρά τους οιονεί θείες αυθεντίες, τις οποίες κανένας δεν επιτρέπεται να αμφισβητήσει. Ίσως το πιο οικείο παράδειγμα εν προκειμένω να προέρχεται από τη Γαλλική Επανάσταση, τότε που οι παραδοσιακές αντιλήψεις περί Θεού απορρίφθηκαν ως παρωχημένες και αντικαταστάθηκαν από υπερβατικοποιημένες ανθρώπινες αξίες.

[...] Ας υποθέσουμε ότι το όνειρο του Ντόκινς επρόκειτο να γίνει πραγματικότητα και η θρησκεία να εξαφανιστεί: Θα τερμάτιζε αυτό τις αψιμαχίες μεταξύ των ανθρώπων; Σίγουρα όχι. Τέτοιου είδους αψιμαχίες και διαχωρισμοί αποτελούν, σε τελική ανάλυση, κοινωνικές κατασκευές, οι οποίες αντανακλούν τη θεμελιώδη κοινωνική ανάγκη των κοινοτήτων να αυτοκαθοριστούν και να προσδιορίσουν τους «εντός» και τους «εκτός», τους «φίλους» και τους «εχθρούς».

Ο Ιησούς και η αγάπη προς τον πλησίον

Μια κριτική που συνήθως εξαπολύεται κατά της θρησκείας είναι ότι ενθαρρύνει τη διαμόρφωση και τη διατήρηση ομάδων που διακρίνονται στους «εντός» και στους «εκτός». Για τον Ντόκινς, η απάλειψη της θρησκείας είναι αναγκαία εάν θέλουμε να ηττηθεί η συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής οριοθέτησης και διάκρισης. Πολλοί θα αναρωτηθούν, όμως, τι θα γίνει στην περίπτωση αυτή με τον Ιησού από τη Ναζαρέτ. Δεν είναι αυτό ακριβώς ένα από τα κύρια θέματα της διδασκαλίας Του -ότι δηλαδή η αγάπη του Θεού υπερβαίνει και, κατ' επέκταση, καταργεί τους κοινωνικούς διαχωρισμούς αυτού του είδους;

Εν προκειμένω, η ανάλυση του Ντόκινς είναι απαράδεκτη. Υπάρχουν σημεία στα οποία η άγνοια της θρησκείας εκ μέρους του είναι διασκεδαστική και απλώς καταλήγει αστεία. Ασχολούμενος με το ανωτέρω ερώτημα περί του Ιησού, αντλεί πάρα πολλά στοιχεία από ένα κείμενο που δημοσιεύτηκε το 1995 στο περιοδικό «Skeptic» από τον Τζον Χάρτανγκ, ο οποίος ισχυρίζεται ότι -κι εδώ παραθέτω την περίληψη του Ντόκινς: *«Ο Ιησούς ήταν ένας αφοσιωμένος οπαδός της ίδιας εκείνης εσωτερικής ηθικής -που, σημειωτέον, συνοδευόταν από εξωτερική εχθρότητα- η οποία θεωρούνταν δεδομένη στην Παλαιά Διαθήκη. Ο Ιησούς ήταν ένας πιστός Εβραίος. Ήταν ο Παύλος που επινόησε την ιδέα της προσφοράς του εβραϊκού Θεού στους Εθνικούς. Ο Χάρτανγκ το θέτει πιο ωμά απ' όσο τολμώ εγώ: "Τα κόκαλα του Ιησού θα έτριζαν στον τάφο του εάν ήξερε ότι ο Παύλος θα έδινε το σχέδιο του στα γουρούνια"».*

Πολλοί χριστιανοί αναγνώστες αυτών των αράδων θα εκπλαγούν μ' αυτή την παράδοξη παραποίηση των γεγονότων, τα οποία παρουσιάζονται σαν να είναι η αλήθεια του Ευαγγελίου. Εντούτοις, και λυπάμαι που το λέω, είναι εντελώς αντιπροσωπευτικές της μεθόδου του Ντόκινς: Χλευασμός, παραποίηση, υποτίμηση και δαιμονοποίηση. Ακόμα κι έτσι, θα δώσει στους χριστιανούς αναγνώστες μια ιδέα για την παντελή έλλειψη επιστημονικής αντικειμενικότητας ή αυτονόητης ανθρώπινης εντιμότητας στην περίπτωση του σύγχρονου αθεϊστικού φονταμενταλισμού.

[...] Κατά πρώτο λόγο, ο Ιησούς εκπεφρασμένα επεκτείνει την εντολή της Παλαιάς Διαθήκης περί «αγάπης του πλησίον», έτσι ώστε να γίνει μια εντολή περί «αγάπης των εχθρών» (Ματθ., 5:44). Ο Ιησούς όχι μόνο δεν αποδέχθηκε μια «εχθρότητα προς τους εκτός», αλλά πρότεινε και ταυτόχρονα παρήγγειλε μια ηθική της «κατάφασης των εκτός». Καθώς αυτή η πλευρά της διδασκαλίας του Ιησού από τη Ναζαρέτ είναι τόσο ευρέως γνωστή και ξεκάθαρη, είναι ασυγχώρητο που ο Ντόκινς δεν κάνει καμία αναφορά σ' αυτήν. Ο Χριστιανισμός μπορεί αναμφίβολα να κατηγορηθεί για την αποτυχία του να σταθεί στο ύψος αυτού του αιτήματος, αλλά το αίτημα είναι εκεί, στην ίδια την καρδιά της χριστιανικής ηθικής.

Κατά δεύτερο λόγο, πολλοί αναγνώστες θα παρατηρούσαν ότι η γνωστή ιστορία του Καλού Σαμαρείτη (Λουκ., 10) καθιστά σαφές πως η εντολή περί «αγάπης του πλησίον» εκτείνεται πολύ πέραν του Ιουδαϊσμού (πράγματι αυτή η πλευρά της διδασκαλίας του Ιησού από τη Ναζαρέτ φαίνεται πως οδήγησε κάποιους να υποσιάζονται τον Ιησού ως Σαμαρείτη (δες Ιωάν., 8:48). Είναι αναμφίβολα αληθές ότι ο Ιησούς ως Εβραίος της Παλαιστίνης έδωσε προτεραιότητα στους Εβραίους ως τον εκλεκτό λαό του Θεού, αλλά ο ορισμός του σχετικά με το ποιος ήταν «αληθινός Εβραίος» ήταν κατά ριζικό τρόπο εκτεταμένη. Περιλάμβανε αυτούς που απέκλειαν τον εαυτό τους από τον Ιουδαϊσμό λόγω άμεσης συνεργασίας με τις ρωμαϊκές δυνάμεις κατοχής. Στην Καινή Διαθήκη αυτή η ομάδα αναφέρεται με διάφορους τρόπους ως οι «αμαρτωλοί», οι «τελώνες» και οι «πόρνες» (δες για παράδειγμα, Ματθ., 21:31, 32' Λουκ., 15:1, 2). Μία από τις βασικές κατηγορίες που διατυπώθηκαν εις βάρος του Ιησού εκ μέρους των επικριτών του εντός του Ιουδαϊσμού ήταν η ανοιχτή από την πλευρά του αποδοχή αυτών των ομάδων. Πράγματι, ένα ουσιαστικό κομμάτι της διδασκαλίας του μπορεί να θεωρηθεί υπεράσπιση της συμπεριφοράς του προς τους εκτός. Το εκ μέρους του Ιησού καλωσόρισμα των περιθωριακών, οι οποίοι βρίσκονταν σε αμφίβολη θέση μεταξύ «εντός» και «εκτός», είναι εξίσου πολύ καλά τεκμηριωμένη σε καταγραφές σχετικά με την προθυμία του να ακουμπήσει αυτούς που θεωρούνταν από τον πολιτισμό του τελετουργικά ακάθαρτοι (δες για παράδειγμα Ματθ., 8:3- 9:20-25).

Η στάση του Ιησού απέναντι στον ελληνορωμαϊκό εθνισμό, έτσι όπως τη συναντάμε στα Ευαγγέλια, είναι πιο επιφυλακτική και αμφίσημη. Και στις δύο αναφορές περί θεραπείας Εθνικών εκ μέρους του Ιησού (Ματθ., 8:5-13· 15:22-28), ο Ιησούς περιγράφεται ως ανοικτός στην πειθώ και ως κάποιος που εξεπλάγη και έμαθε κάτι από τις συναντήσεις του (πράγματι -σε αντίθεση με ό,τι υποθέτει ο Ντόκινς, ο ορθόδοξος Χριστιανισμός κατανοεί τον Ιησού ως πλήρως ανθρώπινο

και όχι ως παντογνώστη). Είναι αλήθεια ότι η μαζική μεταστροφή Εθνικών στη νέα σέκτα εντός του Ιουδαϊσμού έλαβε χώρα μονάχα μετά τον θάνατο του Ιησού, αλλά δεν είναι αλήθεια ότι αυτό οφειλόταν εξ ολοκλήρου στη δραστηριότητα του Παύλου. Η στενή ομάδα των μαθητών του Ιησού από τη Γαλιλαία, συμπεριλαμβανομένων του Πέτρου, του Ιωάννη και του Φιλίππου, εμπλέκονταν επίσης σε αυτό. Οι διαφωνίες που προέκυψαν στην αρχέγονη Εκκλησία αφορούσαν στο ποια τελετουργικά λατρείας και εισδοχής έπρεπε να ισχύουν για τους Εθνικούς που μεταστρέφονταν και όχι στη μεταστροφή αυτή καθ' αυτή.

Ο Χριστιανισμός και η κριτική στη θρησκεία

[...] Ο Ντόκινς έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι είναι αναγκαίο να ασκείται κριτική στη θρησκεία. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται να αγνοεί ότι η ίδια η θρησκεία διαθέτει εσωτερικά μέσα αναμόρφωσης και ανανέωσης. Αυτό είναι ιδιαίτερα σαφές στο έργο του Ιησού από τη Ναζαρέτ, στο πλαίσιο του οποίου έλαβε συχνά τη μορφή της επίκρισης ή της κατάφωρης παραβίασης των λατρευτικών διατάξεων ή των τελετουργικών πρακτικών, όπου βέβαια αυτές έμπαιναν ανάμεσα στον Θεό και τον λαό του. Η κατάλυση των διατάξεων του Σαββάτου το δείχνει ξεκάθαρα αυτό. Το φαινόμενο της θρησκείας συνιστά έναν ανθρώπινο θεσμό με έντονα προσωρινό χαρακτήρα, που σημαίνει ότι είναι ανοικτός σε αναμόρφωση και ανανέωση. Αποστολή του Ιησού ήταν να αμφισβητήσει τις θρησκευτικές μορφές της εποχής του, κάτι που τελικά τον οδήγησε στη Σταύρωση.

Περί της αναγνώσεως της Παλαιάς Διαθήκης

Είναι σαφές ότι ο Ντόκινς κρατά μια έντονα αρνητική στάση απέναντι στη Βίβλο, η οποία στηρίζεται γενικώς σε μια επιφανειακή ενασχόληση με τα βασικά θέματα και τις ιδέες της, καθώς και σε μια απελπιστικά ανεπαρκή γνώση του ίδιου του βιβλικού κειμένου. Όταν ο Ντόκινς μας λέει ότι ο Απόστολος Παύλος έγραψε την «Προς Εβραίους Επιστολή», καταλαβαίνει κανείς πόσο άσχημα είναι τα πράγματα.

Ειδικά η εξαιρετικά επιλεκτική εκ μέρους του πραγμάτευση των εβραϊκών Γραφών είναι διανθισμένη με οργή και υποτίμηση, κάτι που πιθανότατα συμμερίζονται και πολλοί από τους αναγνώστες του. Μπορεί κάποιος να αντιληφθεί τη σύγχυση που νιώθει ο Ντόκινς όταν διαβάζει χωρία από την Τορά, τα οποία θεωρεί ότι αναφέρονται στο μισογυνισμό, την εκδικητικότητα προς τους εχθρούς και μια ακατανόητη έμφαση σε παράδοξες εμμονές, όπως οι αιματηρές θυσίες και η τελετουργική καθαρότητα.

[...] Το υλικό που συγκροτεί αυτές τις Γραφές παρήχθη, προφορικά και γραπτά,

κατά τη διάρκεια μιας μακράς περιόδου. (Ο Ντόκινς υποστηρίζει ότι οι Γραφές αποτελούν μια «χαοτική συρραφή», ενώ οι μαρτυρίες δείχνουν ότι έτυχαν προσεκτικής επιμέλειας και επανέκδοσης κατά τη διάρκεια πάρα πολλών χρόνων).

Τα χωρία που ο Ντόκινς θεωρεί τόσο αποτρόπαια εμφανίζονται μαζί με άλλα στοιχεία εντός της Πεντατεύχου, τα οποία ο ίδιος αγνοεί και τα οποία ασχολούνται με τη συγχώρεση και τη συμπόνια -τους νόμους που προτρέπουν σε φιλοξενία των ξένων (Δευτ., 10:17-19), που θέτουν όρια στις πράξεις εκδίκησης (Εξ., 2), που εμποδίζουν τη δουλεία (Λευιτ., 25) και που απαγορεύουν τη θυσία παιδιών (Λευιτ., 18:21· 20:2). Ο Ντόκινς αγνοεί, επίσης, τους προφήτες και τη σοφολογική γραμματεία, όπου εκφράζεται το ύψος της εβραϊκής ηθικής σκέψης - σκέψης που συνεχίζει να διαμορφώνει και να εμπνέει την ανθρώπινη αναζήτηση των ηθικών αξιών.

Πώς λοιπόν θα πρέπει να καταλάβουμε τις εβραϊκές Γραφές; Ο Ντόκινς ορθά απαιτεί ότι θα πρέπει να υπάρχει ένα εξωτερικό κριτήριο όταν κάποιος ασχολείται με την ερμηνεία αυτών των κειμένων. Εντούτοις, δεν φαίνεται να είναι ενήμερος για τη χριστιανική επιμονή ότι όντως υπάρχει ένα τέτοιο κριτήριο -η ζωή και η διδασκαλία του Ιησού από τη Ναζαρέτ.

Οι χριστιανοί στηρίζουν αυτή την προσέγγιση στη διδασκαλία του ίδιου του Ιησού, ο οποίος έβλεπε τον εαυτό του ως εκείνον που ήρθε να εκπληρώσει και όχι να καταλύσει τον εβραϊκό Νόμο (Ματθ., 5:17). Ο Ντόκινς υιοθετεί την άποψη ότι ο Ιησούς θεωρούσε την Παλαιά Διαθήκη εσφαλμένη και χρήζουσα διορθώσεων. Παρ' όλα αυτά, ο Ιησούς έβλεπε τον εαυτό του ως εκείνον που εκπλήρωνε την Παλαιά Διαθήκη και ως εκ τούτου τη μεταμόρφωνε. Για να χρησιμοποιήσω μια οικεία εικόνα από την Καινή Διαθήκη, ο Ιησούς δεν δημιούργησε τον οίνο των Ευαγγελίων «de novo», αλλά έλαβε το ύδωρ του εβραϊκού Νόμου και το μετάλλαξε σε κάτι καλύτερο. Οι εβραϊκές Γραφές διαβάζονται και ερμηνεύονται μέσω ενός χριστολογικού φίλτρου ή πρίσματος. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο οι χριστιανοί δεν εφαρμόζουν -και ποτέ δεν εφήρμοσαν- τις λατρευτικές διατάξεις που εκτίθενται στις σελίδες της Παλαιάς Διαθήκης.

Συνεπώς ως προς τον τύπο, ο Ντόκινς αγνοεί αυτό το άβολο σημείο, επιμένοντας ότι το να λάβει κάποιος στα σοβαρά τη Βίβλο σημαίνει να «τηρεί αυστηρά το Σάββατο και να θεωρεί δίκαιο και σωστό να εκτελείται όποιος επιλέγει να μην το τηρεί». Ή «να εκτελούνται τα ανυπάκουα παιδιά». Ο Ντόκινς ξέρει ότι αυτό δεν είναι αλήθεια- οι χριστιανοί έχουν βαρεθεί να του το λένε. Η εκ μέρους του

επανάληψη αυτών των ανοησιών δεν του περιποιεί τιμή και απλώς δείχνει ότι ο ίδιος περιμένει στα σοβαρά να πιστέψουν οι αναγνώστες του ότι οι χριστιανοί έχουν τη συνήθεια να λιθοβολούν ανθρώπους. Εδώ σίγουρα ο Ντόκινς χρειάζεται να προσφύγει στην πραγματικότητα.

Θρησκεία και ευημερία

Μέχρι πολύ πρόσφατα, ο Ντόκινς υποστήριζε μετά επιμονής ότι η θρησκεία κάνει κακό στον άνθρωπο. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, έχει συσσωρευτεί ένας όγκος δεδομένων παρατήρησης που δείχνουν -θεωρώ πως δεν είναι φρόνιμο να χρησιμοποιηθεί εμφατικότερο ρήμα- ότι η θρησκευτική πίστη και δέσμευση μπορούν να έχουν γενικώς θετική επίδραση στην ανθρώπινη ευημερία και μακροζωία. Θα πρέπει να τονιστεί, κατ' αρχάς, ότι πολύ περισσότερη δουλειά απαιτείται στον εν λόγω χώρο και, κατά δεύτερο λόγο, ότι αυτό ούτε για μια στιγμή δεν «αποδεικνύει» ότι η θρησκεία είναι «σωστή» -πώς θα μπορούσε, άλλωστε; Παρ' όλα αυτά, υποδηλώνει την αυξανόμενη σπουδαιότητα της διερεύνησης των σχέσεων μεταξύ πνευματικότητας και ανθρώπινης ευημερίας, μακριά από τους ιδεολογικούς περιορισμούς της κοσμικής ή της θρησκευτικής πολεμικής. Οι ενδείξεις, λοιπόν, που συσχετίζουν την ευημερία με την πνευματικότητα αυξάνονται. Εν προκειμένω, είναι προφανείς οι συνέπειες για την πολιτική και τις πρακτικές της δημόσιας υγείας. Γιατί θα έπρεπε η πνευματικότητα να αποκλειστεί από τη φροντίδα υγείας, όταν ξεκάθαρα απασχολεί τόσο πολύ τους ασθενείς; Για κάθε προσέγγιση που εστιάζει σε στόχους, θα έλεγε κανείς ότι μάλλον αποτελεί θεμιτή επιλογή. Δεν έχει σημασία τι αρέσει στους αχαλίνωτους κοσμικούς, αλλά σε τι μας οδηγούν οι μαρτυρίες που διαθέτουμε.

[...] Ο Ντόκινς εξακολουθεί να εμμένει στην αναπαράστασή του περί θρησκείας ως ιδιαιζόντως, αν όχι και καθολικώς, μοχθηρής. Παρά ταύτα, και απέχοντας πολύ από το να στηρίζεται σε αντικειμενικές επιστημονικές αναλύσεις, η πραγμάτευση του Ντόκινς σχετικά με την επίδραση της θρησκείας στην πνευματική υγεία βασίζεται σε ανέκδοτα, φήμες, δηλώσεις πίστεως και μεροληπτικά στερεότυπα.

Ας εξετάσουμε αυτή την αντιπροσωπευτική δήλωση: «Είναι δύσκολο, για παράδειγμα, να πιστέψει κάποιος ότι προάγεται η υγεία από την ημι-μόνιμη κατάσταση παθολογικής ενοχής που αισθάνεται ένας ρωμαιοκαθολικός ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη συνήθη ανθρώπινη αδυναμία και μάλλον λιγότερη από τη συνήθη νοημοσύνη».138 Ίδου ο τρόπος με τον οποίο βλέπει τα πράγματα ο Ντόκινς: Δεν βρίσκω νόημα σε όλα αυτά -άρα, μάλλον πρέπει να είναι λάθος. Η

αλήθεια, όμως, δεν καθορίζεται από το τι θεωρεί δύσκολο ο Ντόκινς να πιστέψει, αλλά από το τι δείχνουν οι επιστημονικές και εμπειρικές μαρτυρίες -είτε αυτό αρέσει στον Ντόκινς είτε όχι, είτε επιλέγει να το πιστέψει είτε όχι. Πού ακριβώς στο «Η περί Θεού αυταπάτη» συναντά κάποιος την πλήρη πραγμάτευση -την οποία δικαιούται να αναμένει- του σημαντικού σώματος της επιστημονικής βιβλιογραφίας όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ επιβλαβών και υγιών όψεων της θρησκείας, όπως τη συναντάμε, για παράδειγμα, στην εκτεταμένη ερευνητική δουλειά του Κένεθ Πάργκαμεντ και των συναδέλφων του; Πρόκειται για άλλο ένα παράδειγμα της διάχυτης γνωσιακής προκατάληψης του Ντόκινς, η οποία τονίζει περαιτέρω τις μαρτυρίες που επιλέγει και παραθεωρεί ή υποτιμά εκείνες που δεν του αρέσουν.

[...] Ο Ντόκινς θα ισχυριζόταν ότι κατ' αυτόν η νηστεία δεν φαίνεται να υπηρετεί κανέναν επωφελή στόχο. Μια τέτοια κρίση, όμως, προκύπτει από τη θεμελιώδη απροθυμία του να επιτρέψει στη θρησκεία οποιαδήποτε εγκυρότητα, ωφέλεια ή σπουδαιότητα ή, αν θέλετε, από την άρνηση του να δεχθεί ότι μπορεί η επίτευξη ή η προαγωγή των πνευματικών στόχων να είναι υπόθεση προσωπικής ικανοποίησης και ευεξίας.

[...] Είναι αυτή η όψη του έργου που έχει οδηγήσει στην επίκρισή του από πολλούς ενημερωμένους κριτικούς όλων των αποχρώσεων. Όπως παρατηρεί ο Τέρίλγκλετον, μ' ένα σαρκασμό που αντανακλά την προφανή οργή του όσον αφορά τις γελοίες καρικατούρες περί θρησκείας στο «Η περί Θεού αυταπάτη»: *«Είναι τέτοια η αδιατάραχτη επιστημονική αμεροληψία του Ντόκινς, που σ' ένα βιβλίο περίπου τετρακοσίων σελίδων μετά βίας καταφέρνει να αποδεχτεί ότι έστω κι ένα ανθρώπινο αγαθό είναι απόρροια της θρησκευτικής πίστης· άποψη που είναι τόσο απίθανη "a priori" όσο είναι και εμπειρικά εσφαλμένη».*

Ο Αθεϊσμός πρέπει πράγματι να βρίσκεται σε δεινή θέση, εάν ο κορυφαίος σύγχρονος υποστηρικτής του είναι αναγκασμένος να στηρίζεται τόσο πολύ -και τόσο εξόφθαλμα- στο απίθανο και στο εσφαλμένο για να προωθήσει το μήνυμά του.

Συμπέρασμα

Κάθε κοσμοθεωρία, είτε θρησκευτική είτε μη θρησκευτική, έχει τα τρωτά της. Υφίσταται μια ένταση μεταξύ θεωρίας και εμπειρίας, η οποία εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη συνοχή και την εγκυρότητα της όποιας κοσμοθεωρίας καθαυτής. Στην περίπτωση του Χριστιανισμού, πολλοί εντοπίζουν αυτή την αδυναμία στην

ύπαρξη του πόνου εντός της ζωής. Στην περίπτωση του αθεϊσμού, πρόκειται για τη συνεχιζόμενη πίστη στον Θεό, όταν υποτίθεται πως δεν υπάρχει κανένας Θεός για να πιστέψει κανείς.

Μέχρι πρόσφατα, ο δυτικός Αθεϊσμός περίμενε υπομονετικά, πιστεύοντας ότι η πίστη στον Θεό θα εξαφανιζόταν έτσι απλά. Τώρα, όμως, ένας άνεμος πανικού είναι εμφανής. Όχι μόνο δεν πέθανε η πίστη στον Θεό, αλλά επανέκαμψε και δείχνει αποφασισμένη να ασκήσει ακόμα πιο μεγάλη επίδραση τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική σφαίρα. Η «περί Θεού αυταπάτη» εκφράζει αυτή τη βαθιά αγωνία, αντανακλώντας εν μέρει μια έντονη απέχθεια για τη θρησκεία. Εντούτοις, υπάρχει κάτι βαθύτερο στο σημείο αυτό, κάτι που συνήθως παραβλέπεται λόγω της έντασης που λαμβάνει η αντιπαράθεση. Η αγωνία αφορά την ίδια τη συνοχή του αθεϊσμού. Μήπως η αναπάντεχη επανάκαμψη της θρησκείας πείσει πολλούς ότι ο ίδιος ο αθεϊσμός είναι ανεπανόρθωτα προβληματικός ως κοσμοθεωρία;

Η «περί Θεού αυταπάτη» φαίνεται πως είναι δομημένη περισσότερο για να στηρίξει τους αθεϊστές των οποίων η πίστη αποδυναμώνεται παρά για να ασχοληθεί έντιμα ή αυστηρά με τους θρησκευόμενους πιστούς και τους αναζητητές της αλήθειας. (Αναρωτιέται κανείς εάν αυτό οφείλεται στον ίδιο το συγγραφέα, έναν αθεϊστή του οποίου η πίστη αποδυναμώνεται). Οι θρησκευόμενοι αναγνώστες θα αποθαρρυνθούν από τα τελετουργικά στερεότυπα που χρησιμοποιεί περί θρησκείας και θα θεωρήσουν την προφανή έλλειψη που το χαρακτηρίζει όσον αφορά την αμεροληψία ως ένα σημαντικό αντικίνητρο για να πάρει κανείς τα επιχειρήματα και τον προβληματισμό του στα σοβαρά. Οι αναζητητές της αλήθειας που δεν θεωρούν τον εαυτό τους θρησκευόμενο ενδέχεται επίσης να σοκαριστούν με την επιθετική ρητορική του Ντόκινς, την εκ μέρους του υποκατάσταση της αντικειμενικής πραγμάτευσης των μαρτυριών με προσωπικές δηλώσεις πίστεως, τον εκφοβιστικό και απειλητικό τόνο του προς τους «πέρα για πέρα πιστούς» και, τέλος, την αποφασιστικότητά του να μην ανακαλύψει τίποτε άλλο παρά σφάλματα σε κάθε είδος θρησκευτικότητας.

Είναι αυτή η βαθιά και ανησυχητική αγωνία σχετικά με το μέλλον του Αθεϊσμού που εξηγεί τον «υψηλό βαθμό δογματισμού» και το «επιθετικό ρητορικό ύφος» αυτού του νέου κοσμικού φονταμενταλισμού. Ο φονταμενταλισμός εμφανίζεται όταν μια κοσμοθεωρία αισθάνεται πως κινδυνεύει, οπότε και χτυπά τους εχθρούς της, εφόσον φοβάται ότι το μέλλον της απειλείται. Η «περί Θεού αυταπάτη είναι περισσότερο ένα θεατρικό έργο παρά ένα επιστημονικό κείμενο - μια λυσσαλέα ρητορική εφόρμηση κατά της θρησκείας, καθώς και μια παθιασμένη επιδίωξη να

εξοριστεί η θρησκεία στο κοινωνικό περιθώριο των πνευματικά διαταραγμένων, όπου δεν μπορεί να βλάψει κανέναν. Κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ενστικτώδη γοητεία που θα ασκήσει το εν λόγω βιβλίο σ' ένα κοσμικό ακροατήριο, για το οποίο έχει σημάνει συναγερμός όσον αφορά τη νέα πολιτική σημασία της θρησκείας και την αυξανόμενη επιρροή και παρουσία της στη δημόσια σφαίρα. Η απορριπτική στάση του έναντι της θρησκείας θα κερδίσει αναμφίβολα τα χειροκροτήματα εκείνων που ολόψυχα απεχθάνονται τη θρησκεία.

Παρ' όλα αυτά, κάποιος άλλος υπήρξαν πιο προσεκτικοί. Έχοντας συνειδητοποιήσει την ηθική υποχρέωση του κριτικού της θρησκείας να ασχοληθεί με το εν λόγω φαινόμενο στην καλύτερη και πιο πειστική εκδοχή του, πολλοί έχουν ενοχληθεί από τα ωμά στερεότυπα του Ντόκινς, τις υπερβολικά απλουστευτικές «διπολικές διακρίσεις» του («η επιστήμη είναι καλή, η θρησκεία είναι κακή»), τους αχυράνθρωπους που παρουσιάζει και την κατά τα φαινόμενα παθολογική εχθρότητά του κατά της θρησκείας. Ενδέχεται το «Η περί Θεού αυταπάτη» να εκπυρσοκροτήσει και στο τέλος να πείσει τους ανθρώπους ότι ο Αθεϊσμός είναι εξίσου καταπιεστικός, δογματιστικός και δυσάρεστος όσο και οι χειρότερες εκδοχές της θρησκείας;

Ο Ντόκινς φαίνεται να πιστεύει πως λέγοντας κάτι πιο ηχηρά και με περισσότερη αυτοπεποίθηση, αγνοώντας παράλληλα και υποτιμώντας τις αντίθετες μαρτυρίες, μπορεί να πείσει τους ανθρώπους με ανοικτό μυαλό ότι η θρησκευτική πίστη αποτελεί ένα είδος αυταπάτης. Δυστυχώς, οι κοινωνιολογικές μελέτες των χαρισματικών ηγετών -θρησκευτικών και κοσμικών- δείχνουν ότι ο Ντόκινς μπορεί να έχει δίκιο όταν ελπίζει στην αποτελεσματικότητα αυτής της στρατηγικής. Για τους ευκολόπιστους και τους μωρόπιστους, σημασία έχει η αυτοπεποίθηση με την οποία λέγεται κάτι που πείθει και όχι οι μαρτυρίες που προσφέρονται προς υποστήριξή του. Εντούτοις, το γεγονός ότι ο Ντόκινς στηρίζεται τόσο υπερβολικά στη ρητορεία παρά στις μαρτυρίες, που σε διαφορετική περίπτωση θα αποτελούσαν το φυσικό υλικό της δουλειάς του, δείχνει ξεκάθαρα ότι κάτι δεν πάει καλά με το όλο επιχείρημά του. Κατά ειρωνικό τρόπο, αυτό που σε τελική ανάλυση καταφέρει το «Η περί Θεού αυταπάτη» -ως προς τον σύγχρονο Αθεϊσμό- είναι να καταδείξει ότι αυτός ο αυτοκράτορας ενδέχεται να μην έχει ρούχα να φορέσει. Μήπως ο Αθεϊσμός είναι μια αυταπάτη σχετικά με τον Θεό;

